

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Philippi Clvveri[i] Sicilia Antiqva

Clüver, Philipp

Lvgdvni Batavorvm, 1619

Capvt I. De Sardiniâ.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14145

PHILIPPI CLYVERII
SARDINIA,
ET
CORSICA.

10 Ad Cl. V. AELIVM EVERHARDVM VORSTIVM, medicinæ
doctorem consultissimum, ac professorem in almâ
Lugdunenſi ad Rhenum Academiâ primarium.

Initum mihi erat, V. Cl. opus Siciliæ; nec quidquam vel SARDI-
NIA vel CORSICA ad illius descriptionem pertinebant, ut quæ longius
inde disſite. at quia pauca de ipsis veteres adnotarunt Græci pariter
ac Romani scriptores, quæ ſingulare volumen conſicere nequeant; nec
20 alii cuiſpiam provinciæ commodius eæ conjungi poſſint: haud planè alienum fore putavi,
ſi ad calcem præſcripti operis antiquitates earum adjicerentur. Tibi autem V. Cl. in-
ſcribere eas volui, quia tu ſtudia hæc, quorum peritus in primis es, plurimi facere ſoles:
ac ſerè unus mihi, cum Cl. V. Daniele Heinſio, auctor hortatorque fuiſti, ne, perſuſus
iniquam hoc ſæculo literatorum ſortem, eæ abjicerem, quum præmia tam duros tamque
erumnoſos labores condigna minùs ſequi viderem. tum animum erga me meosque tuum
hactenus expertus ſum, non tantum amicum ac benevolum, ſed verè paternum. Exi-
guo autem hoc commentariolo honoratum te eo; non, quòd maiore aliquo ſcripto nomen
30 tuum indignum iudicem: ſed quia diutius grati animi indicium diſſerre nolui. tum ve-
reor adhuc, ne forè, antequàm plura elaborem, omnis harum rerum cura deferenda ſit.
Tu, quantulumcumque hoc ſit, æqui ac boni conſulas, meque amare pergas. Vale.

CAPVT I.

De Sardinia.

SARDINIA INSVLA Græcis dicitur Σαρδὴν Σαρδῆς Sardo; & item Σαρδὼν Σαρ-
δῶν, Sardon. Incolæ Græcis plerumque Σαρδῶναι, Sardoi; & nonnumquam Σαρδῶναι
40 ac Σαρδῶνιοι, Sardonii: Romanis verò SARDI. Nomen id unde originem traxerit,
planè incertum eſt. quidpe Græcorum fabulas ſequi piger. Sic Martianus Capella,
lib. vi: Sardinia à Sardo, filio Herculis adpellata. Et Solinus cap. x: Nihil attinet dicere, ut
Sardus Hercule & Norax Mercurio procreati, quum alter ab Libyâ, alter abusque Tarſeſſo Hispania,
in hoſce ſineis permicaſſent, à Sardo terræ, à Norace Nora opido nomen datum. Iſidorus, Origin.
lib. xiiii cap. vi: Sardus, Hercule procreatus, cum magnâ multitudine à Lybiâ profectus, Sardi-
niam occupavit: & ex ſuo vocabulo inſule nomen dedit. Eadem Græcis Σανδαλιῶν, SAN-
DALIOTIS, & Ἰχθυῶν, ICHNUſA, à figurâ fuit dicta. Stephani epitomator: ἡ καλεῖται
Ἰχθυῶν, διότι ἰομεῖα τῷ αὐθρόπῳ ἰχθῶ. Id eſt: Vocabatur Ichnuſa, quia adſimilis erat humano
veſtigio. Plinius lib. iii cap. vii: Sardiniam Timeus Sandaliotin adpellavit, ab effigie ſoleæ,
50 Myrſilus Ichnuſam, à ſimilitudine veſtigii. Martianus, dicto loco: Sardinia, à Sardo, filio
Herculis, adpellata, habet formam humanæ plantæ. deniq. Sandaliotes [ſcribe feminino genere,
ut eſt apud Plinium, Sandaliotis] eſt adpellata, & Ichnuſa: quod utrumque veſtigii formam
ſignat. Solinus, dicto cap. x: Sardiniam apud Timæum Sandalioten [lege Sandaliotin] legi-
mus, Ichnuſam apud Chryſippum. Alia exemplaria habent Crifpum. ſed, quum Plinii epito-
mator ſit Solinus, omnino Myrſilum legendum cenſeo. & antiquiſſimum, qualis &
Timæus fuit, non noviſſimum, citare voluiſſe auctorem Plinium, certum eſt. Porro
Claudianus, de bello Gildonico: Humane ſpeciem plantæ ſinuſa figurat

Infula.

eos servitute liberatos, feliciter esse victuros, omnium insularum maximam incolentis, & catenarum imperio potentis. Et lib. v apud Darium regem ita loquitur Histiaus Milesius: Θείας ἐπινομίας τὰς βασιλίας, μὴ ἰδὼν πρὸς τὸν ἐκδύουσαν τὸν ἔχον κινῶνα, κατὰ θέσιν ἐς ἱανίαν, πρὶν αὖ τοι Σαρδῶν, νῆσον τὴν μεγίστην, δασμοφόρον ποιῶ. Hoc est: Per regios iuro deos, me non prius exuturum hanc tectem, qua indutus in Ioniam descendam, quam Sardiniam, insulam maximam, tributariam tibi reddam. Scylax, ἐν Περίπλῳ: Μεγίστη Σαρδῶν, δὲ τῆς Σικελίας, τρίτη Κρήτη, πῶς τε Κύπρος, πέμπτη Εὐβοία, ἕκτη Κύβητος, ἑβδόμη Λέσβος. Id est: Maxima est Sardinia; secunda Sicilia, tertia Creta, quarta Cyprus, quinta Euboea, sexta Corsica, septima Lesbos. Diodorus, lib. v: Ἐχομένη δὲ τῇ Κυβητῇ νῆος ἐστὶν ἡ περὶ Σαρδῶν μέγιστη Σαρδῶν, τὴν μεγίστην ὡς ἀπὸ τῆς Σικελίας. Id est: Contermina Corsica est insula Sardinia, Siciliam magnitudine fere adaequans. Et Pausanias, dicto loco: Ἡ δὲ Σαρδῶν μέγιστος ἰσθμὸς καὶ ὁδοιμονίαν ἔστιν ὁμοία τῇς μάλας ἐπαινεμένης. Id est: Sardinia magnitudine ac felicitate cum iis, quae maximè celebrantur, insulis comparanda est. Polybius lib. i: Ἡ μὲν Σαρδῶν νῆος καὶ τὴν μεγίστην καὶ τὴν πολυπληθέστατην καὶ τῇς ἡμετέρας ἀφείρεται. Hoc est: Sardinia insula & magnitudine & frequentia hominum & fructuum proventus praestans. Marcianus Heracleensis, ἐν Περιήγησει.

Εἴν τῶ πύρρῳ κέντρῳ ἡ νῆσι πελάγῳ
Κύβητος τε καὶ Σαρδῶν, μέγιστη Μεγαλὴ
Μετὰ τὴν Σικελίαν νῆσον.

Id est:

In alto jacent pelago insula
Corsica & Sardinia; haec maxima dicta
Secundum Siciliam insulam.

Strabo, lib. ii, de insulis interni maris loquens: Νῆσι δ' εἰσὶν ἐν ἡμῶν τῇ ἀρχαίᾳ τῇ κατὰ τὸ Τυρρηνίαν πέλαγῳ μέγιστος ἡ Λιγυτικῆς συχναί, μέγιστος δὲ Σαρδῶν καὶ Κύβητος, μετὰ γὰρ Σικελίαν. αὐτὴ δὲ καὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ ἡμᾶς ἐστὶ μέγιστη. Hoc est: Insulae eius, in ora quidem Tyrreni maris ad Liguriam usque sunt frequentes. inter quas Sardinia & Corsica sunt maxime post Siciliam. haec quippe reliquarum nostri maris omnium est maxima. Diodorus dicto libro postea: de Gymnecis five Balearibus insulis loquens: Τῶν δὲ ἡ μείζων μέγιστη περὶ ἐστὶ μετὰ τὰς ἐπὶ τῇ νῆσῳ, Σικελίαν, Σαρδῶν, Κύπρον, Κρήτην, Εὐβοίαν, Κύβητον, Λέσβον. Id est: Harum maior omnis magnitudine excedit, post septem illas insulas, Siciliam, Sardiniam, Cyprum, Cretam, Euboeam, Corsicam, Lesbum. Constantinus imperator, Thematum imperii oriental. lib. ii, themate Siciliae: Νῆσις ἐστὶ μέγιστη καὶ ἡ Παναγιώτατη ἡ Σικελία. * * * Μέγιστη δὲ αὐτὴ μαρτυρεῖται τῶν ἐπὶ αὐτῇ, κατὰ Φησὶν Ἀλέξανδρος ὁ κομμικός.

Τῶν ἐπὶ αὐτῇ νῆσῳ, αὐτὴ δὲ δίδωκεν ἡ φύσις
Θνητῆς μεγίστης, Σικελία μὲν, ὡς λόγῳ,
Εἴ τι μετὰ τὴν, καὶ δὲ τῆς Σαρδῶν, τρίτη
Κύβητος, πῶς τε ἡ Διὸς Κρήτη τέσσαρτος,
Εὐβοία πέμπτη σενεφύνης, ἕκτη Κύπρος,
Λέσβος δὲ ἕξιν ἑβδόμην λαχούσ' ἐχει.

Id est: Sicilia insula maxima & celeberrima est. Et postea: Maximam autem esse insulam de septem, Alexius Comicus testatur his verbis:

In septem insulis, quas indicavit natura
Mortalibus maximas, Sicilia, ut fama fertur,
Est magna; secunda ab hac Sardinia; tertia
Corsica; quarta Iovis nutrix Creta;
Quinta Euboea angusta; sexta Cyprus:
At Lesbos ordinem sortita est septimum.

De fertilitate Sardiniae supra Polybium atque Pausaniam audivimus. Inde Valerius Maximus, lib. vii, cap. i, Siciliam & Sardiniam benignissimam urbem Romanam nuntiat. Nuntiat etiam celi solique naturam adpellat. Sed de celi eius solique naturam ita Silius canit lib. xii:

Serpentum tellus pura, ac viduata veneno;
Sed tristis caelo, ac multa vitata palude,
Qua videt Italiam, saxeis horrida dorso,
Exercet scopulis late freta; pallidaque intus
Arva coquit, nimum Cancro fumantibus austris.
Cetera propensa Cereris nutrita favore.

Claudianus,

Claudianus, de Bello Gildonico:

Humana speciem plantæ se magna figurat
 Insula, Sardiniam veteres dixere coloni.
 Dives ager frugum: Panos Italosque petenti
 Opportuna situ. quæ pars vicinior Afris,
 Plana solo, ratibus clemens: quæ respicit Arcton,
 Immitis, scopulosa, proceræ, subitissimæ sonora
 Fluctibus: Insanos infamat navita montis.
 Hinc hominum pecudumque lues, hinc pestifer ær
 Sævit, & exclusis regnant Aquilonibus Austri.
 Quos ubi luctatis procul effugere carinis,
 Per diversa ruunt sinuose litora terre.

Pausanias, in Phocicis: Τῆς δὲ ἡσὺς τὰ πρὸς τῆς ἀρκτὸς καὶ ἡπειρᾶς τῆς κατὰ Ἰταλίαν, ἐστὶν ὄρη δυσεύστα, τὰ πρὸς τὰ σιναίοντα ἀλλήλοισιν· καὶ, ὡς τὸ πρὸς ἀρκτὸς, ναυτοὶ τε ἔρμους παρέχονται κατὰ τοῦτο ἢ νῆας, πρὸς μάλιστα τὰ ἀπὸ καὶ ἐκ τῶν ὁρῶν κατὰ πρὸς πρὸς τὴν ἡμετέραν. ἐστὶ δὲ καὶ ἀλλὰ διὰ μέσης αὐτῆς ὄρη χυμαλωτέρα. ὁ δὲ ἀπὸ ὅς ἐστιν αὐτῆς ὁρεὸς τε ὡς ὅτι πρὸς αὐτῇ καὶ νοσώδης. αἰετοὶ δὲ οἱ τε ἄλλοι οἱ περὶ τὸν ὄρη, καὶ ὁ νότος βαρὺς καὶ βίαιος ἐγκέλευστος. οἱ αἰετοὶ τε οἱ δὲ τῆς ἀρκτὸς διὰ τὸ ὑψηλὸν τῶν ὁρῶν τῆς Ἰταλίας, καλίσονται πέντες ἡμέρας ὡς αὐτὴν τε αἰετὸς τὴν αὐτὴν τὴν γλῶσσαν αἰετῶν. οἱ δὲ τὴν κύρνον ἐκδίδες φασὶν ἐπὶ πλείους ἀπὸ τῆς Σαρδοῦς ἢ ὅκτω τῇ ἡμετέρᾳ διερχομένη, ὁρεντὴν τε εἶναι καὶ ἐπὶ ὑψὺ διὰ πύσης αἰετῶν. τὸν Ζεφύρον οὖν καὶ βορέαν· τὸν τῆς κύρνης καλὸν νοτίον, μὴ καὶ ἐπὶ τῆς Σαρδοῦς ἐκινεῖσθαι. ὁ φεῖς δὲ εἴτε οἱ ὅτι συμφορὰ τῇ αἰετῶν, εἴτε ὅσον αἰετῶν αὐτῶν, εἴτε ὅσον τῶν ἐκ τῆς Σαρδοῦς. πλὴν δὲ Σοταῖας μίας καθαρῶς καὶ ἀπὸ Φαρμάκων ἢ νῆας, ἀ ἐρράξεται ἵνα πρὸς ἢ πρὸς ἢ ὁλίθη· σελίνῳ μὲν ἐστὶν ἐμφερές, τῆς Φαρμάκων δὲ ἡμετέρας ὁρεντῆς τὴν πλάττω λίσσονται. ὅτι τὰ τὸ ὁ μὲν τε καὶ οἱ ἐπὶ αἰετῶν τὴν ὅτι ἐκ τῆς Σαρδοῦς ἡμετέρας ὁρεντῆς. φασὶν ἢ μάλιστα ἢ πρὸς τῆς πρὸς. ἢ ἐπὶ τῇ μετὰ τὴν ὅτι τῆς ὅτι τῆς. Hoc est: Ea insule ora, quæ ad Aquilonem & Italia continentem est conversa, in montis consurgit invias, extremisque oris contiguas: adnaviganteis verò opportunis accipit stationibus. E proximis montium jugis prævalidi & incerti ventorum status in mare irruunt. Sunt & alii interius montes, multo faciliores adscensu: sed inter eos plerumque turbidus ac pestilens includitur ær. In causâ est sal, qui ibi cogitur, & prægravis ac violenter incumbens Ausser. Obstant præterea præalti montes, quod minus à Septentrionibus flantes venti calis & terra vaporem æstate anni tempestivo frigore leniant. Alii existimant Corsicam insulam, quæ à Sardinia mari VIII haud amplius stadia lato dividitur, excessis se undique montibus attollentem, Fæonio & Aquiloni obtendi, quo minus eorum in Sardiniam status pervadant. serpentes ceriæ neque hominum generi insensu neque venenosi, aut lupi, in eâ insulâ gignuntur. quidpe venenorum omnium lethaliūque stirpiū est expers. una est herba perniciofa, apio perisimilis. qui eam comedunt, ridentes emorinuntur. ex eo Homerus, & alii post eum, Sardonium cum dicere risum, qui in re minimè commodâ & mente parum sanâ ederetur. Gignitur circa fœnicis maximè. nec tamen cum ipsis aquis veneni naturam communicat. Et Mela, dicto lib. II cap. VII: Ceterum fertilis; & soli, quàm calis, melioris: atque, ut sacunda, ita penè pestilens. Strabo dicto lib. V: ἐστὶ δὲ αὐτῆς τὸ πρὸς μέρους τῶν καὶ ὅς ἐστιν αὐτῶν, πρὸς δὲ καὶ χάρων ἔχον ὁδοὺς τοῖς πᾶσι, σίτω δὲ καὶ ἀλαφρόνως. τῇ δὲ δὲ τῇ τῶν πᾶσι αἰετῶν ὡς καὶ μολιχία, νοσώδης ἢ νῆας τὸν ὄρη, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς ἀρκτὸς καὶ νοτίου. Hoc est: Magna pars eius aspera est & malè pacata: magna item solum habet omnium rerum copiâ beatum: frumenti verò excellenter ferax. At bonitati soli oppositum est vitium, quod per æstatem insula morbofa est: atque ibi potissimè, ubi feracissima est. Hinc illud etiam M. Ciceronis ad Quintum fratrem, lib. II epist. III: Cura, mi frater, ut valeas. &, quamquam est hiems, tamen Sardiniam istam esse cogites. Et Familiar. lib. V II, epist. XIIII de Tigellio Sardo: Id ego in lucris pono, non ferre hominem pestilentiorē patriâ suâ. Sic & Solinus, dicto cap. XI: Sardinia est quidem absque serpentibus; sed, quod aliis locis serpens est, hoc solifuga Sardis agri. animal perexiguū, simileque aranei formâ: solifuga dicta, quod solem fugiat. in metallis argenteis plurima est: nam solum id argenti dives est. occultim reperiatur: & per imprudentiam supersedentibus pestem facit. Huic incommodo accedit & herba Sardonica: quæ in defluis fontanis provenit largius iusto. ea si edulio fuerit: vescentulus nervos contrahit, rictu ora diducit: ut, qui mortem appetunt, velut ridendum facie intereant. Contra, quidquid aquarum est, variis commodis servit, s. agna pisculentissima. liberna plu-

nie in æstivam penuriam reservantur. nam homo Sardus opem plurimam de imbrido cælo habet. hoc collectaneum reponitur, ut sufficiat usui, ubi defecerint scaturigines, quæ ad vitum usurpari solent. Fontes sanè calidi & salubres aliquot locis effervescunt, qui medelas adferunt, aut solidant ossa fracta, aut abolent à solifugis insertum venenum, aut etiam ocularias dissipant agritudines. Sed qui oculis medentur, & coarguendis valent furibus. nam quisquis sacramento raptum negat, lumina aquis attrectat. ubi perjurium non est, cernit clarius. si perfidia abnuat, detegitur facinus cecitate; & captus oculis admissum tenebris fatetur. Isidorus, dicto lib. xiiii cap. v: In eâ neque serpens gignitur, neque lupus: sed solifuga tantum; animal exiguum, hominibus perniciosum. Venenum ibi quodque non nascitur: nisi herba, per scriptores plurimos & poetas memorata; apiastro similis: quæ hominibus rictus contrahit; & quasi ridentis interimit. Fontes habet Sardinia calidos; infirmis medelam præbentis, furibus cecitatem; si, sacramento dato, oculos aque eius tetigerint. Hactenus igitur de situ figurâ ac magnitudine, item de naturâ cæli solique Sardinie dictum.

De antiquissimis eius cultoribus ita tradit Isidorus, dicto lib. xiiii cap. vi: Sardus, Hercule procreatus, cum magnâ multitudine à Libyâ profectus, Sardiniam occupavit; & ex suo vocabulo insule nomen dedit. Et Silius, lib. xiiii:

Insula fluctifono circumvallata profundo
Castigatur aquis, compressaque gurgite terras
Enormeis, cohibet nude sub imagine plantæ.
Inde Ichmusa prius Graiis memorata colonis.
Mox Libyci Sardus generoso sanguine fidens
Herculis, ex sese mutavit nomina terra.
Adfluxere etiam, & sedes posuere coactas,
Dispersi pelago, post eruta Pergama, Teucri.
Nec parvum decus, advecto cum classe paternâ
Agmine Thepiadum, terris Solæ dedisti.
Fama est, quum laceris Atæon flebile membris
Supplicium lueret, spectata in fonte Diane,
Attonitum novitate mali, fugisse parentem
Per freta Aristæum, & Sardoos ipse recessus.
Cyrenen monstrasse, ferunt, nova litora matrem.

Solinus, cap. x: Nihil attinet dicere, ut Sardus Hercule & Norax Mercurio procreati, quum alter ab Libyâ, alter ab usque Tartesso Hispania, in hosce fines permeassent, à Sarde terra, à Norace opido nomen datum: mox Aristæum, regnando his proximum, in urbe Carali, quam condiderat ipse, conjuncto populo utriusque sanguinis, sejuges usque ad se gentes ad unum morem conjugasse, imperium ex insolentiâ nihil aspernatas. sed ut hac, & Iolaum, qui ad id locorum agros ibi insedit, præterea & Iliensis & Locrensis transeam: Sardinia est quidem absque serpentibus, sed, quod aliis locis serpens est, hoc solifuga Sardis agris. Pausanias in Phocicis: Πρωτοὶ δὲ Διὰ Βλῶα λέγονται ναυτὸν εἰς τὴν νῆσον Λίβυος ἡγεμὼν δὲ τοῖς Λί-

βυοῖν τὴν Σάρδον, ὁ Μακέρδης, ἡ Ἑκακλῆς δὲ ἐπνομασθέντες ὑπὸ Λιβυπείων τὴν καὶ Λιβύων. μακέρδης μὲν δὴ αὐτὸς τὸ Πρωτοφάνεσται ὁδὸς ἐγχετο ἢ εἰς Δελφούς· Σάρδων δὲ ἡγεμονία τὴν ὑπὲρ τῶν Λιβύων, ἢ εἰς τὴν Ἰχνησσαν, καὶ τὸ ἔνομα δὸτ' ὅτι Σάρδων τέτρε μετὰ βαλεν ἡ νῆσος. οὐ μὲν τοι πύς γε αὐτοχθοναὶ ἐξέβαλεν ὁ τῶν Λιβύων φύλος. ζῶοντες δ' ὑπὸ αὐτῶν οἱ ἐπελθόντες ἀνάγκη μᾶλλον ἢ ὑπὸ Διοίης ἐδέχθησαν. καὶ πόλεις μὲν οὔτε οἱ Λίβυες οὔτε τὸ γένος τὸ ἐγχώριον ἠπίσαντο ποιήσασθαι· ἀπορρέοντες δὲ ἐν καλύβειαις τὴν καὶ σπηλαίοις, ὡς ἕκαστος τυχοῖεν, ἔκησαν. Ἐπὶ δ' ὕστερον μετὰ τῶν Λιβύων ἀφίκοντο ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν νῆσον οἱ μετ' Ἀριστῆος. παῖδα δὲ λέγουσιν Ἀριστῶν Ἀπιδωνέας τε εἶναι καὶ Κυρλώνας· ὅτι δὲ τὸ Αἰχμαίωνος, πελοπῶν ἀλγίστων· ἡ τῇ συμφορᾷ, καὶ Βοιωτῶν τὴν καὶ πύση τῇ Ἑλλάδι κατὰ πᾶντα ἀρχομένην, οὕτως εἰς τὴν Σάρδων μετὰ κῆρας φάσιν αὐτῶν. πόλιν δ' οὐκ οἰκίσαντες ἀδεμίαν οὐδ' οὐτοί, ὅτι δριμύτως καὶ ἰσχυρὴ ἐλάσσαντες, ἐμοὶ Διοκῆν, ἢ κατὰ πόλεως ἦσαν οἰκισμὸν. μετὰ δὲ Ἀριστῶν Ἰβηρὲς εἰς τὴν Σάρδων Διαιβάνισιν, ὑπὸ ἡγεμονίᾳ τῶν φύλων Νώρκα· καὶ ὡκίσθη Νώρκα πόλις ὑπὸ αὐτῶν. πάντων πρῶτον γινώσκου πόλιν μνημονεύσαντες ἐν τῇ νήσῳ. παῖδα δὲ Εὐρυθείας τε, τῆς Ἰηρυόνας, καὶ Ἐρμόδ' ἔλεγον εἶναι τὸν Νώρκα. τετάρτη δὲ μοῖρα Ἰολαὸν Θεσπιέων τε καὶ ἐκ τῆς Ἀπικῆς στρατεία κατήρεν εἰς Σάρδων· καὶ Ὀλβίαν μὲν πόλιν οἰκίσαντες, ἰδίᾳ δὲ Γορύλλῳ οἱ Ἀθλωαῖοι, Δισσάζοντες τῶν δήμων τῶν οἰκῶν ἑκαστὸν τὸ ἔνομα· ἢ καὶ αὐτοὶ δ' ἑλπε μετὰ χεῖν ὁ Γρύλλος. ἐπὶ δ' οὐκ καὶ ἐμὲ ἐπὶ χεῖρα τε Ἰολαία ἐν τῇ Σαρδῶν, καὶ Ἰολαὸν τῶν οἰκητῶν ἔχει πύας. Ἰλίας δὲ ἀλικομένης ἄλλοι τὴν ἐκφύλασιν τῶν Τρώων, καὶ οἱ δόποσθεντες μὲν Αἰνείας· τέτων μοῖρα, ἀπνευχθεῖσιν ὑπὸ ἀνέμων

ἀνέμων ἐς Σαρδῶν, ἀνέμειχθησαν τοῖς παρρηνοῖσιν Ἑλλήσι. κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἐς μάχην τῶν Ἑλλήνων
καὶ τοῖς Τρωσὶν ἐκώλυσε σὺν βαρβάρων. ὡς δὲ σκεδῆται γὰρ ἴση τῇ ἀπίσῃ τὰ ἐς πόλεμον ἦσαν, καὶ ὁ
Θυρὸς πάλαι, διὰ μέσων σφισσι ρεῖαν τῆς χώρας, ὅππῃ καὶ ἀμφοτέρους διαβαίνειν παρέχευε δέες.
Ἰσπερ μὲν δὴ πολλοὶς ἔπαιον οἱ Λίβυες ἐπικραυῶσιν τι αὐθις ἐς τὴν νῆσον ἐλθὼν μέλαιν, καὶ ἦσαν ἐς
τὸ Ἑλλήνων πόλεμον. τὸ μὲν δὲ Ἑλλήνων ἐς ἅπαν ἐπέβαλε Φθαριῶν, ἡ ὀλίγον ἐγγύς ἐστι αὐτῶν
τὸ Ἰσθμὸς Φθέρων. οἱ περὶ τῶν ἐς τῆς νήσου τὰ ὑψηλὰ ἀναφύγοντες. κατὰ λαβόντες δὲ ἐρηδύσβατα ὑπὸ
σκοπέων τε καὶ κρημνῶν, ἰλιέες μὲν ὀνομα καὶ ἐς ἐμὲ ἔχουσι. Λίβυσι μὲν τοῖς παρρηνοῖσιν καὶ τῶν
ὁπλων τὴν σκεδῆται ἐς τὴν πᾶσαν διαίταν εἰκοσιν. Ἔστι δὲ νῆσος, οὐ πολὺ ἀπέχουσι τῆς Σαρ-
δῶς, Κύριον ὑπὸ Ἑλλήνων, ὑπὸ δὲ Λιβύων τῶν ἐνοικούντων καλεῖται Κορσική. ἐκ ταύτης μίση
σὺν ἐλαχίστη, ὥς περὶ παλαιῶν, ἀφίκετο ἐς τὴν Σαρδῶν, καὶ ἦσαν τὴν χώραν ἀπὸ τῶν ἀφικόμενοι τῶν πρὸς
ἔργων. ὑπὸ μὲν τοῖς τῶν ἐν τῇ Σαρδῶν τῶν ἐνοικούντων τῶν εἰσθύναντες Κορσική. Καρχηδόνιοι δὲ ὅτι
ναυικῶς μάλιστα ἔχουσιν, καλεῖται τὸ μὲν καὶ ἀπὸ τῶν σὺν ἐν τῇ Σαρδῶν, πᾶσι τῶν ἰλιέων τε
καὶ Κορσικών. τῶν δὲ μὴ εἰς δαλείαν ὑπαχθῆναι τὸ ἐκχυρὸν ἦκεσε τῶν ἐργῶν. ἦσαν δὲ ἐν τῇ νήσῳ
καὶ αὐτοὶ πόλεις οἱ Καρχηδόνιοι, Καρχηδὸν τε καὶ Σύλχες. Ἐδὲ Ἰππικῶν τῶν Καρχηδονίων Λί-
βυες ἡ Ἰβηριεῖς ἐς ἀμφισβήτησιν λαφύων ἀφικόμενοι, καὶ ὡς εἶχον ὄρη, ἀφικόμενοι, ἐσφαιροῦτο
ἐς τὰ ὑψηλὰ καὶ οὗτοι τῇ νήσῳ. Βαλαροὶ τὸ ὄνομα ἐστὶν αὐτοῖς καὶ γλῶσσον τὴν Κυρῖον. Βαλα-
ρος γὰρ σὺν Φυράδας καλεῖται οἱ Κύριοι. Γέννη μὲν τοσαῦτα τὴν Σαρδῶν καὶ ἐσφαιροῦτο ἕως ἡ-
μεῶν. Hoc est: Primi in Sardiniam transmigrasse navibus dicuntur Afri, duce Sardo, filio
Maceridis: cui apud Aegyptios & Afros Hercules cognomen fuit. Huic Maceriti nihil illustrius
ad memoriam contigit, quàm quòd aliquando Delphos venit. Sardus verò coloniam Afrorum 20
in Ichnusam deducendam suscepit. unde, mutato priore vocabulo, de eius nomine insula adpel-
lata est. Non tamen indigenas ejecit ea Afrorum manus: sed in habitationis societatem rece-
pti ab illis sunt novi advenae: idque necessitate magis, quàm ob benevolentiam. Urbes cerè
non plus Afri tunc, quàm indigena populus, norant condere. dispersi in tuguriis & speluncis, ut
sua cuiusque fors tulerat, ita habitabant. Aliquot annis post Afros è Græciâ in eandem insulam
adpulere, qui Aristei ductum & auspicia sequenti fuerant. Apollinis hunc & Cyrenes fuisse fi-
lium tradunt. eumque, ob Actæonis casum acri adfectum dolore, ac Bæotia jam & Græciâ toti
infensum, in Sardiniam migrasse. Verùm neque hac manus opidum ullum munivit: quòd erat
numero ac civibus minor, quàm quantum sat esset ad novam urbem constituendam. Post Ari-
steum Hispani transmiserunt in eandem Sardiniam, duce Norace. à quibus urbs Nora condita 30
fuit. hanc primam in insulâ fuisse urbem, norunt. Noracem Mercurii fuisse filium dicunt, ex
Erythæâ, Geryonis filiâ. Quarta advenarum manus Iolao duce in Sardiniam venit, è Thespiensibus
& Atticâ terrâ. hi Olbiam condiderunt. privatim verò Athenienses Goryllen: vel ser-
vato alicuius de Atticis tribubus nomine: vel, quòd unus de classis ductoribus Gryllus fue-
rit. Atque hac etiam meâ atate in Sardinia loca manent, quæ Iolaia vocantur: ab eorumque
incolis honores Iolao habentur. Post Ilium eversum, è Troianis cum aliis profugerunt, tum ii,
qui cum Aeneâ incolumes evaserunt. horum pars, acti tempestatibus in Sardiniam, Græci,
qui ante inibi confederant, permisti sunt. Quo minùs verò cum Troianis atque Græcis Bar-
bari bello confligerent, primum vetuit, quòd belli adparatu neutra pars alteri cedebat: tum
Thyrus amnis, mediam interfluens insulam, utramque aciem, transmittere metuentem, co- 40
ercebat. Multis post annis Afri iterum maiori classe in Sardiniam adpulsi, Græcosque bello
adorti, omneis ad internecionem exciderunt: aut certè quam paucissimos reliquos fecere.
At Troiani, quum in montanam insule regionem confugissent: ibique se rupium confracti-
bus & valli jacti munitionibus tutati essent, Iliensium nomen adhuc retinent: facie illi quidem
& armaturâ totâque victus ratione Afri persimiles. Caterùm non longè ab Sardinia distat in-
sula, à Græcis Cyrenos, Corsica ab incolis, huc ex Africa transgressis, nominata. ex hac non par-
va utique manus, seditione pulsi, in Sardiniam transivèrunt: montibusque occupatis, seorsim
has partes incoluerunt. qui vocabulo domo adlato à Sardis Corsi adpellantur. At Carthagini-
enses, quum essent rebus maritimis præpollentes, omneis è Sardinia, præter Ilienseis & Corsos,
ejecerunt. nam illos quo minùs potuerint in potestatem redigere, prærupti ac muniti montes 50
obstiterunt. Condiderunt tunc in eâ insulâ & Carthaginienses urbes, Caralin & Sulchos. Ortâ
autem super prædâ dissensione, Afri & Hispani, irâ accensi, quum à Carthaginiensibus de-
fecissent: & ipsi, montium jugis occupatis, seorsim confederunt. eos patriâ suâ lingua Bal-
aros Corsi adpellantur: quòd eodem vocabulo exsules vocant. Atque hæc quidem gentes, in eas
quas diximus, divise sedes, Sardiniam incolunt. Diodorus lib. v: Εχονδὴν δὲ τῆς
Κύρηνου νῆσος ἐστὶν ἡ παρρηνοῖσιν Σαρδῶν, τῶν μὲν μετέπειτα ὡς ἀπὸ τῆς Σικελίας, κα-
τοικουμένη δὲ ὑπὸ βαρβάρων, τῶν ὀνομαζομένων Ἰολαίων, οὓς νομίζουσιν ἀπὸ τῶν μετ'
Ἰολαίων

Ἰόλαος καὶ τῶν Θεσπιάδων, οὕτως αὐτὸν πλεῖστον τῶν κατηκισμένων. καὶ γὰρ τὰς ζῆνους, ἐν οἷς
 Ἡρακλῆς τὰς Διαβεβημένους ἀθλῆς ἐπλεῖν, πικρῶν ὄντων αὐτῷ πολλῶν ἐκ τῶν Θεσπιάδων θυραπέ-
 ρων, τῆς Ἡρακλῆς κατὰ ἵνα προσημὸν ἐξαπέστειλεν εἰς Σαρδῶν, καὶ μετ' αὐτῶν διώματι ἀξιόλο-
 γον Ἐλάδων πρὸς Βαρβαρίων ὅτι τὴν Σοικίαν. ταύτης δὲ περὶ τοῦ Ἰόλαου, ὁ ἀδελφεὸς Ἡ-
 ρακλῆς, κατὰ λαβύρινθον ἔκτισεν ἐν αὐτῇ πόλει ἀξιολόγους, καὶ τὴν χώραν κατὰ κληρονομίαν, τὰς
 μὲν λαὸς ἀφ' ἐαυτοῦ περὶ τοῦ Ἰόλαου. καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς ἑτέρας καὶ θεῶν ναὺς, καὶ πολλὰ
 πάντα τὰ πρὸς βίον ἀνθρώπων οὐδαιμένων ἱερῶν, ἀμείνονα τὰν καὶ τῶν καὶ τῶν Διαβίων. πρὸς
 μὲν γὰρ καλῶς πεδία, τὴν περὶ τοῦ Ἰόλαου ἀπ' ἐκείνης λαβύρινθον, ἡ δὲ περὶ τῆς Σοικίας χρησμοῦς ἐπείχοντο.
 10 ἐπὶ τοῖς τῆς Σοικίας ταύτης κενώουσιν Διαβίων τὰ τῆς ἐλδοφείας πάντα πρὸς αἰῶνα, (ὡς ἐπὶ
 τὴν χρησμοῦς ἀφ' ἑαυτοῦ τὰς μὲν καὶ τῶν αὐτονομίαν τοῖς ἐγκλητοῖς ἀσπίδων φυλάσσει. καὶ γὰρ
 δόνοι καὶ γὰρ ὅτι πλεῖον ἰσχύοντες, καὶ τῆς νῆος κρατήσαντες, οὐκ ἠδυνήθησαν τὰς περὶ τοῦ Ἰόλαου
 τὰς τὴν νῆον κατὰ δολοφονίαν. ἀλλ' οἱ μὲν Ἰολαῖοι κατὰ φύσιν εἰς τὴν ἑρηνίαν, καὶ κατὰ γένους οἰ-
 κήσαντες κατὰ δολοφονίαν, ἐπεφονοῦν πολλὰς ἀγέλας βοσκημάτων. ὧν παρεχόμενον δαψιλῆς προφῶς
 ἠρῶντο περὶ τοῦ Ἰόλαου γόλα καὶ τυρὸν καὶ κρέα. καὶ τῆς μὲν πεδία δὲ τῆς ἐκκλητοῦς, καὶ ἐκ τῆς
 ἱερῶν κακοπαθεῖν ἐξέκλιναν. καὶ τὴν ἑρηνίαν νεμερόμοι, ἐν βίον ἐκείνης ἀμοιρον κακοπαθεῖν, καὶ περὶ
 εἰρημίας προφῶς διεπλήσαντο χορμῶν. καὶ τὴν κατὰ τὸν Ἰόλαον πᾶσι ἀξιολόγους διώματι προφῶς
 τῶν ἐπ' αὐτοῖς, ἀλλὰ τὰς διωχόμενους ἐν τῇ τοῖς κατὰ γένους διωχόμενους, ἐμείναν ἀδύνατοι. πρὸς τὴν
 πλεῖστον, ἡ ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰόλαου, ἐκ πολλῶν ἐπ' αὐτοῖς ἐρατοῦσαντων, ἀλλὰ τὰς τὰς αἰῶνας ἀχέ-
 20 ρωται πολέμια διώματι διέμεναι. οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τὰς ζῆνους χρόνους Ἰόλαος μὲν συγκατασκόδα-
 σους τὰ κατὰ τὴν Σοικίαν, ἐπὶ τῇ ἐν εἰς τὴν Ἐλάδαν. οἱ δὲ Θεσπιάδων τῆς νῆος περὶ τοῖς πλε-
 λας ζῆνους, πρὸς τὴν πλεῖστον ἐξέπεσαν εἰς τὴν Ἰουλίαν, καὶ κατὰ κλην ἐν τοῖς κατὰ Κύμην τόποις. πρὸς ἄλλο
 πλεῖστον ἐκβαρβαρίων, περὶ τοῖς μὲν ἐν τῇ νῆῳ, καὶ τῆς νῆος ἐκκλητοῦς, καὶ τῆς νῆος ἐκκλητοῦς, καὶ τῆς
 ἐλδοφείας μὲν τῶν κατὰ τὴν ἑρηνίαν, καὶ τῆς νῆος ἐκκλητοῦς, καὶ τῆς νῆος ἐκκλητοῦς, καὶ τῆς νῆος ἐκκλητοῦς.
 30 nepos, insulam occupavit, & praeclaras in ea urbis condidit; agrisque sorte divisis, Iolaëos ab
 se gentem nuncupavit. gymnasia prater ea, deumque templa, & alia cuncta monumenta, quae
 felicitatem hominum illorum indicant, in ea construxit: quae ad hanc quoque tempestatem per-
 durant. amenissimi quidque campi ipsius nomine Iolaëi vocantur. sed & populus nomen suum
 ab Iolao deductum adhuc conservat. In oraculo de coloniâ etiam hoc continebatur; Quicum-
 que sua in eam nomina dedissent, his libertatem per omne ævum sariam rectamque fore.
 Inconcessam itaque jurisdictionem ad hoc usque tempus veritas oraculi illis conservavit. Car-
 thaginienses enim, quamvis in summo potentia sua vigore insulam hanc occupaverint; pri-
 scos tamen eius possessores ad servitutem redigere nequiverunt. namque Iolaëi ad montana con-
 fugerunt: & habitaculis sub terrâ structis, multos pecorum greges alere. hinc larga victu-
 40 copia, lactis caseique & carniû esu contentis, suppetebat. Itaque, dum campestribus excessere-
 re, simul agriculturæ etiam molestias declinarunt; vitamque in montibus extra laborem
 ærumnas, tenui, quem diximus ciborum adparatu tolerare pergunt. Ac tamen Carthaginienses
 magnis sæpe copiis in eos moverint: locorum tamen difficultas & inexplicabiles specum subter-
 raneorum meatus à servitute tutos hosce præstitere. Tandem quum etiam Romani, rerum po-
 tentes, sapius Martè illos tentarent; nullâ tamen vi bellicâ, ob easdem causas, subigere potue-
 runt. Verum, ut ad prisca revertamur, Iolans, effectis colonie negotiis, in Græciam regressus
 est. Thespiade, quum per multas ætates insule præfuisse; in Italiam tandem expulsi, fini-
 timum Cumis agrum insederunt. Reliquum interim vulgus, ad barbariem reductum, indige-
 narum optimos quosque reipublice præficiens, libertatem ad nostram usque ætatem tuetur.
 50 Strabo lib. v: τῇ δὲ δὲ τῇ τῶν πῶν ἀντικείμενῃ τῆς ἐκκλητοῦς, καὶ τῆς νῆος ἐκκλητοῦς, καὶ τῆς νῆος ἐκκλητοῦς, καὶ τῆς νῆος ἐκκλητοῦς.
 μάστιγι ἐν τοῖς διακρίσει τῶν χωρῶν. πρὸς αὐτὰ πᾶσι τὰς ἐκκλητοῦς (ὡς ἐπὶ τοῖς ὅροις, οἱ καλῶν-
 ται Διακρίσεις, Ἰολαῖοι περὶ τὸν ὀνομαζόμενον. λέγεται γὰρ Ἰόλαος, ἄγων ἵνας τῶν πικρῶν
 Ἡρακλῆς, ἐλθεῖν δεῖρο, καὶ ζωοποιῖν τοῖς τῶν νῆος ἐκκλητοῦς βαρβαρίων. τὸ πρῶτον δ' ἦσαν. ὑπὸν
 δὲ τοῖς κλητοῖς κατηκισμένοι οἱ ἐκ Καρχηδόνος. καὶ μετὰ ταῦτα τῶν ὀνομαζόμενων ἐπὶ κλητοῖς. κατὰ τὴν τῶν
 ἐκείνων, πρὸς τὸν ὀνομαζόμενον. Id est: Bonitati soli oppositum est vitium, quod per
 astatem insula morbofa est: ibi præcipue, ubi feracissima est: tum eadem hac loca continenter
 populantur montani, qui Diagebrenses vocantur, olim Iolaenses dicti. fertur enim Iolans

eò adduxisse quosdam filiorum Herculis : & inter Barbaros , qui erant Etrusci , eius in sula cul-
 tores , habitasse . Postea Pœni ex Carthagine insulam obtinuerunt : adjutique ab incolis , bel-
 lum contra Romanos gesserunt . Illis autem perdomitis , omnia in potestatem Romanorum ve-
 nerunt . Mela lib. II , cap. VII : In eâ antiquissimi populorum sunt Ilienses . Plinius , lib.
 III , cap. VII : Celeberrimi in eâ populorum , Ilienses , Balari , Corsi . Strabo , ibidem : Τέτ-
 ταρες δ' εἰσὶν τῶν ὀρειῶν ἔθνη . Ταράται , Σοσσινάται , Βαλαροί , Ἀκόνιτες , ἐν σπηλαίοις οἰκόντες , εἰ
 καὶ λίγες γλῶτται ἔχουσιν ἀνέμους , ἃ δὲ ταύτῃσι Ἰπτιμελῶς περὶ οὐρανὸν , ἀλλὰ πᾶς τῶν ἐργαζομένων κα-
 θαρπύζοντες , τῶτο μὲν τῶν ἀνθρώπων , τῶτο δ' Ἰπτιμελῶν τοῖς ἐν τῇ περὶ αἰῶνος Πισύτης μάστιγι . οἱ δὲ
 πεμπόμυροι στρατηγοὶ τὰ μὲν αὐτῶν , πρὸς δὲ αἰπυδάων , ἐπειδὴ μὴ λυσιστελῆ τέφειν λυσε-
 χῶς ἐν τοῖς νοστέροις στρατοπέδοις . Λάπηται δὲ , στρατὸν γένει πύχνης ἰνῆς . καὶ δὲ πηροῦντες ἐθ' 10
 πὶ τῶν Βαρβάρων . πινυγυρίζουσι γὰρ Ἰπτι μελὶς ἡμέρας δύο τῆς λεηλασίας Ἰπτιθενται τῶτο , καὶ
 χειρῶνται πολλὰς . Hoc est : Quatuor sunt montanae gentes ; Tarates , Sossinates , Balari , Aco-
 nites ; in specubus degentes ; & , quamquam agrum habent sementi aptum , tamen negli-
 genter eum colunt : & aliorum opera diripiunt ; partim in ipsâ insulâ ; partim navibus in op-
 positâ continente Pisanos maxime infestantes . Romanorum autem duces , qui eò mittuntur ,
 aliâs eos prohibent , aliâs negligunt : quandoquidem non videtur ex usu esse , exercitum perpe-
 tuò in locis morbosis alere . restat ergo tum per calliditatem rei gerunda locus . observant quid-
 pe id tempus , quo Barbari de more post pradam coactam aliquot dies festos ducunt : ac tum per
 insidias eos adorti , multos in potestatem redigunt . Hactenus variorum auctorum de
 prisca Sardinia incolis attulimus narrationes . in quibus nonnullæ inter se dis- 20
 crepant : aliæ etiam minus probabiles videntur . Primum Pausanias fateretur se ne-
 scire , quodnam ab initio nomen habuerit insula apud primos indigenas . postea
 Græcos , κατ' ἐμπειρίαν ἐσπλέοντας , id est , qui negotiandi causâ in eam navigarunt , ad-
 pellasse Ichnusam , ipse unâ cum antiquiore auctore Silio tradit . post hos Sardum
 ei dedisse Sardinia nomen . hinc è Bœotia cum Aristæo Græcos invecos esse
 colonos : mox ex Hispaniâ cum Norace Hispanos : tum Thespiensibus cum Iolao :
 ac tandem Troianorum sive Iliensium nonnullos , post excisam Troiam . Iam igitur
 velim scire , quinam illi fuerint Græci , qui tanto temporum intervallo ante
 Troianum bellum in hanc insulam mercimonii causa navigarunt . nam in Sici-
 liam , Græciâ multo propinquiorem , annis tandem ccccxlviii post Troiam 30
 captam primos trajecisse Græcos , in Sicilia descriptione lib. I , cap. II ostensum
 est . Quis igitur temerè crediderit , Græcos , neglectâ Sicilia , insulâ longè præstan-
 tiore , sibi quæ multo propinquiore , voluisse Sardiniam petere ? Item , quomodò Sar-
 dus primum insulæ nomen Ichnusa mutavit in Sardinia vocabulum ; quando illud
 insulæ non fuit proprium ; sed tantum à Græcis mercatoribus inter Græcos usur-
 patum ? ut Trinacriæ nomen in Sicilia . Hanc igitur Silii Pausaniæque sententiam ,
 ut planè absurdam atque ridiculam , meritò quis damnaverit . Ex Africa primos
 post terrarum inundationem immigrasse cultores , duce quodam Sardo , à quo in-
 sulæ pariter atque incolis nomen impositum , haud equidem negaverim ; quando
 Africa ei omnium continentium est proxima . A ductoribus autem in dispersione 40
 gentium & ipsas simul genteis simulque terras , quas occupabant , accepisse nomina ,
 ipsos verò ductores alius de alios postea habitos fuisse filios ; quum cuncta illa deo-
 rum varia nomina atque numina ad unum verum æternumque Deum , rerum omni-
 um juxta & primi hominis Adam conditorem , pertinerent , in Germaniâ antiquâ
 docui . Ab eiusmodi igitur aliquo ductore Sardo SARDINIA primum in gentium
 dispersione occupata adpellataque esse potuit : incolæ verò ipsi SARDI . Strabo
 unde solus inter omnes reliquos auctores in eandem , jam ante Herculis & Iolai
 tempora , deduxerit Tyrrhenos sive Etruscos , nemo facilè dixerit . HISPANORVM
 quosdam post Sardos ante bellum Troianum duce Norace immigrasse , præfractè
 abnuere nolim . De iis Græcis verò , quos vel Aristæus vel Iolao duxisse dicun- 50
 tur , planè fabulosum & per vulgarem illam Græcorum vanitatem , ut innume-
 ra alia , maxime verò de Hercule , confictum judico . nulla quidpe his erat ratio ,
 cur potius in Sardiniam , quàm in Siciliam , sedeis conferrent , insulam longè præ-
 stantiorē , occupatuque faciliorem . Atque circa Iolao , sive Ioliensius , non
 tantum inter se pugnant præscripti auctores , sed etiam secum ipsi . quidpe diser-
 tē illis adscribunt Diodorus atque Strabo , quæ Iliensibus Pausanias . Rursum ,
 heic ait , suâ adhuc ætate loca quædam adpellata fuisse Iolai ; quorum incolæ
 Iolam ,

Iolam, conditorem auctoremque gentis suæ, venerati sint. Diodorus verò tradit, amenissimos insulæ campos vocatos *Iolaos*; ipsos verò *Iolai* posteros *Iolaëos* in montanis, quò se jam inde à Carthaginensibus pulsî receperant, suâ tempestate habitasse: cui adsentitur Strabo. Scire igitur ego pervelim, quomodò in dictis campis *Iolaënsibus* cultus fuerit *Iolaus* à *Iolaënsium* pulforibus, quum ipsi *Iolaënses* incolerent montana? Cerrè, quum ab heroè aliquo pars Sardonum nomen quoddam peculiare accepisset; Græci id postea, ut sæpe alibi factum, in *Iolai*, Græci ac noti sibi herois, *Iolaënsium*que nomen detorsisse sequenti. alii verò in *Ilensium* vocabulum; quos *Plinius* *Pausanias*que ac *Silius* sequuti sunt; & item *Livius*, lib. x. i. quorum tamen nullos prorsus agnovit gravissimi aliàs scriptores *Diodorus* atque *Strabo*. Quin hic, *Diodori* sub *Augusto* *Cæsare* æqualis, & *Melâ*, *Plinio* *Pausaniæ*que prior, non *Iolaënsis*, sive *Iolaëos*, seu *Iolaös*, neque *Ilensis*, suâ ætate appellatos fuisse tradit, sed *Diagebrensis*; nomine longè ab illo diverso atque alieno. unde haud levis oritur suspicio, consuetam esse omnem illam de *Iolai* posteris fabulam. Hac accedit, quòd *Pausanias* suos *Ilensis* tradit esse *λίβυσι τὰς μορφὰς καὶ τῶν ὄψεων τῶν σιδῶν καὶ ἐς τὴν πύσιν διαταί εἰσόντας*: id est: facie, armaturâ, totâque victus ratione *Afrisi* persimileis. Iam verò illa quomodò satis inter se congruant, haud video, ubi idem *Pausanias* ait *Carthaginensibus*, quum primum in insulam trajecissent, omneis inde eiecisse, præter *Ilensis* & *Corfos*; qui in montium aspera atque prærupta sese receperant: nihilo minus tamen continuo post ait *Afros* atque *Hispanos*, priscos scilicet insulæ cultores, à *Carthaginensibus* deficienteis, itidem in montana se recepisse; ibique à *Corfis* appellatos fuisse *Balartos*. Hæc, inquam, quomodò inter se convenient, ipse viderit. *Phœnices* paullo ante bellum *Troianum* colonias suas misisse in *Hispaniam*, *Africam*, *Siciliam*, *Sardiniam*, & *Melitam*, in *Siciliæ* descriptione lib. i. cap. ii ostensum est. unde *Diodori* locum, qui est lib. v. heic repetiisse ne pigeat. De argenti metallis in *Pyrenæis* montibus loquens, τῆς δὲ τῆς χρείας, inquit, ἀγορῆς περὶ τοῖς ἐγχωρίοις, οὗν φοίνικας φασιν, ἐμπλείας χειρῶνους, καὶ τὸ χροῖος μαθόντας, ἀγορᾶν τὸν ἀργυρον μικρὰς λινῶν αὐτοδότως ἄλλων φορητῶν. διὸ δὲ οὗν φοίνικας μεταποιεῖν τας εἰς τὴν Ελλάδα καὶ τὴν Ἀσίαν καὶ πάντα ἔθνη, μεγάλης πεπιπυῖσθαι πλάτης. ὅτι ποσὸς δὲ τὰς ἐμπόρους διατάττει τῇ φιλοκερδίᾳ, ὡς π. ἐπειδὴν, καθ' ἑαυτῶν τὸν πλοῦτον, περὶ τοῖς πολὺς ἀργυρῶν, ἐκπύει τὸν οὖν τοῖς ἀργυρίοις μελίβδον, καὶ ἐκ πὸς δερμάτιν οὖν ἐκ τοῖς μελίβδον χρεία ἀλλοτρίων. διὸ περὶ τοῖς πολλοῖς χρόνοις οἱ φοίνικες διὰ τῆς ποιότητος ἐμπορίας οὖν πλοῦτον λαβόντες χρόνον αὐξήσιν, δοτικίας ποταῖς ἀπέβλεψαν, τὰς ἄρ' εἰς Σινεδίαν καὶ τὰς ὤψεως πύτῃ νήσους, τὰς δὲ εἰς τὴν Λιβύην καὶ Σαρδονα καὶ τὴν Ἰβηρίαν. Hoc est: Eius usus quum incomperitus esset incolis: *Phœnices* aiunt mercatores, re cognita, exigua permutatione mercis illud redemisse; eiusque in *Graciam* & *Asiam* cunctasque gentes alias transportatione magnas sibi comparasse opes: atque eò quasi studio provocatos: ut, quum refertis navibus, multum adhuc argenti superesset, plumbo in ancoris exciso, argento eius usum expleant. Ex hac igitur negotiatione per multum temporis opulentiores facti *Phœnices*, multis post annis colonias non paucas in *Siciliam* & vicinas ei insulas, in *Africam* item & *Sardiniam* *Hispaniam*que miserunt.

Græci postmodum aliquam deduxisse videntur in Sardiniam coloniam, vel sub idem cum Siciliâ tempus, vel paullo post. hinc quidpe illæ de Aristæo ac Iolao fabulæ nata: hinc item illa *γυμνάσια καὶ θεῶν ναοὶ ἔπειτα πάντα τὰ περὶ βίον αἰσθητικῶν ὁδοποιῶν ἐκτισμένα*, id est, *gymnasia & deorum templa, ac omnia reliqua monumenta, quæ felicitatem illorum hominum indicant*: quæ suâ adhuc ætate superfuisset testatur Diodorus. & LOCRENSES nescio quos aut unde huc deduxerunt alii auctores; quos Solinus sequutus. Hos quando Carthaginienses iterum expulerint, nusquam adnotatum reperio: nisi quod, post Troianum bellum id factum, è Paufania colligere licet. Apud Iustinum lib. xviii, ubi de Carthagine agitur, hæc scripta sunt: *Condita est urbs hæc LXXII annis ante, quam Roma. cuius virtus sicut bello clara fuit, ita domi status variis discordiarum casibus agitata est. Et exiguo post: Quum in Sicilia diu feliciter dimicassent, translato in Sardiniam bello, amissa maiore exercitus parte, gravi prælio victi sunt: propter quod ducem suum Maxeum, cuius auspicii & Sicilia partem domuerant, & adversus Afros magnas res gesserant, cum parte exercitus, quæ superfuerat, exsulare iusserunt, quam rem egre ferentes milites, * * *, consensu navibus, armati*

ad urbem veniunt. Mox: Prohibitis com meatibus, obseſſaque urbe, in ſummam deſperationem Carthaginienſis adduxerunt. Tandem: Poſt paucos deinde dies Carthaginem [Mazenus] capit. evocatoque populo ad concionem, exſilii injuriam queritur; belli neceſſitatem excuſat. contentumque victoriâ ſuâ, punitis auctoriſus miſerorum civium, injurioſi exſilii omnibus ſe veniam dare, dicit. Atque ita x ſenatoribus interfectis, urbem legibus ſuis reddidit. Nec multo poſt ipſe adſectati regni accuſatus, duplicis, & in filio & in patriâ, parricidii pœnas dedit. Huic Mago imperator ſucceſſit. cuius indiſtriâ & opes Carthaginienſium & imperii fines & bellica gloria laudes creverunt. Eiuſdem hitoriæ epitomen recensens Paulus Oroſius, lib. iiii cap. vi, ita concludit: Poſt paucos dies urbem ipſam cepit. Qui, quum, interfectis plurimis ſenatoribus, cruentè dominaretur, occiſus eſt. Hac temporibus Cyri, regis Perſarum, geſta ſunt. Cyrus, ut unanimo teſtantur omnes conſenſu Chronologi, regnum Perſarum adeptus eſt Olympiadis l v anno primo; id eſt, ante natum cœli terrarumque Dominum anno 101x; annis clxxiiii poſt, quàm primi in Siciliam transmigraverunt Græci. regnavitque annos xxx. Cæterum apud Diodorum lib. xiiii hæc leguntur: Α' θλώσι μὲν ἤρχε Φιλοκλῆς Καρχηδόνιοι ἡ βραδείως ἐαυτοὺς ἐκ τῆς περὶ Συρακῶν συμφορᾶς ἀναλαβόντες, ἐγνωσαν ἀντίσχεσθαι τῶν καὶ Σικελίας πειραμάτων. κελύουσιν δὲ ἀγωνίζεσθαι, ναυσὶ μὲν μακρᾶς ὁλῆας διέβησαν, διώσκειν δὲ ῥωμῆα· ὅσοι π' λιβύης ἔ' Σαρδόνος, ἐπὶ δὲ τῶν ἐξ ἰταλίας βαρβαρῶν. Id eſt: Summus Athenis prætor quum eſſet Philocles, Carthaginienſes, ſerò tandem a clade Syracusanâ viribus recollectis, cum paucis quidem longis navibus trajecerunt; ſed copias ex Africâ & Sardinia contraxerant; Barbaris præterea ex Italia adjunctis. Summus Athenis prætor fuit Philocles iſte anno primo Olympiadis xcvi; ante natum Chriſtum cccxcii. quo tempore iterum ſub Carthaginienſium ditione fuiſſe videtur Sardinia. nam lib. xv Diodorus in magiſtratu Niconis, qui fuit xiii annis poſt, ita ſcribit: Καρχηδόνιοι, στρατεύουσιν εἰς τὴν ἰταλίαν, πῆς μὲν ἰππωνιάτης ἐκπεπληκῶσιν, ἐκ τῆς πατρὸς ὁσοκατήσαν τὴν πόλιν, καὶ πάντας δὲν πεφθαρῶτας ῥωμῆα· πολλὰ δὲ ἡμιλείαν αὐτῶν ἐπιήκουσιν. μετὰ δὲ ταῦτα λοιμικῆς νόσος πῆς καπικῶσι τὴν Καρχηδόνα ἡρωμῆς, ἔ' ὅσοι πολλὰ ἡπύασι ἐχέσθαι, πολλοὶ τῶν Καρχηδονίων διεφθάρησαν, ἔ' τὴν ἡγεμονίαν ἐκινδύνισαν ὁσοβαλεῖν. οἱ π' γὰρ λιβύης καὶ Συρακῶν αὐτῶν, ἀπῆσαν, οἱ π' τὴν Σαρδόνα καπικῶντες, νομίμως ἔχον καιροὶ κατὰ τῶν Καρχηδονίων, ἀπῆσαν ἀπ' αὐτῶν, καὶ συμφορησάμενοι ἐπὶ τῇ πῆς Καρχηδονίῳ. Ε' ἡμεῖς το δὲ πῶν αὐτῶν καιρὸν ἡγεμονίας πῆς ἀτυχία κατὰ τὴν Καρχηδόνα. ταρχαὶ γὰρ καὶ φόβοι ἔ' πεινικὸι ἡρωβοὶ ῥωμῆς ἐγίνοντο κατὰ τὴν πόλιν ὁρῶδοι· καὶ πολλοὶ μὲν μετὰ τῶν ὁπλῶν ἐξήπιδαν ἐκ τῶν οἰκῶν, ὡς πλεμῶν εἰςπεπληκῶν εἰς τὴν πόλιν, ἔ' πῶς αἰχλῆς ὡς πλεμῶν ἀπλεμῶντες, ἔ' μὲν αἰήρου, ὅς δ' ἔ' τραυμάληρον. πλ' ὅς δὲ ἡυσίαις τὸ θέον ἐχέλασιν μῆροι, καὶ μεγίστων κακῶν ἀπὸ λαλῶντες, τῶν καὶ δὲν λιβύης καὶ πεπληκῶν, καὶ τὴν ἡσὸν ἀπικτήσασιν. Hoc eſt: Carthaginienſes, cum exercitu in Italiam transgreſſi, Hipponienſibus urbem ſuam, unde excuſſi fuerant, reſtituunt. omneis præterea exſules, undecumque ad ſeſe congregatos, ſingulari ſtudio excipiunt, atque ſorvent. Accidit verò aliquanto poſt, ut peſilentia Carthaginem invaderet. quæ quum identidem magis magiſq. ingravesceret, magna Carthaginienſium ſtrages facta eſt: adeò quidem, ut periculum eſſet, ne imperium amitterent. namq. Afri præ contentu il-
lorum deſciunt: & Sardi, jam opportunam ſibi datam occaſionem rati, excuſſis imperii habenis, conſpirant, ac vim Carthaginienſibus inferunt. Quin & calamitas, à diis immiſſa, Carthagini incubuit. perturbationes enim ac terrores tumultusque Panici ex improvifo urbem corripuerunt, & plurimi armis correptis, ac ſi hoſtes urbem invaſiſſent, ex edibus procurverunt: & inter ſe veluti cum hoſte congreſſi, alios interemerunt, alios ſauciarunt. Ad poſtremum numine ſacrificiis placato, graviſſimis exemti malis, ſtatim & Afros deſellarunt, & inſulam ditioni ſuæ iterum ſubjecere. Haud ita multo poſt, in rebus ſequentis anni, ita ſcriptum eſt: Α' μα δὲ τότε τοῖς περὶ τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς περὶ τὴν Σαρδόναν ἀπῆσαν. Quæ ita Latinus interpres vertit: Interea 10 civium colonia Romani in Sardiniam, ita, ut à vectigalibus prorsus immunes eſſent, deduxerunt. Satis abſurdè: utique, quum imperii Romani termini etiamtum in conſpectu ſerè omnes eſſent urbis Romæ. unde patet, de opido aliquo propiùs Romam ſito ſcripiſſe id Diodorum: cuius verba poſtea à librariis corrupta fuere. neque verò quicquam Græcorum Sardiniam adpellavit lingvâ ſuâ τὴν Σαρδόναν: ſed omnes vel τὴν Σαρδόναν, vel τὴν Σαρδόνα: ut ipſe Diodorus antea. Romani nihil in eam inſulam tentarunt ante bellum Punicum primum: cui finis impoſitus, paxque Carthaginienſibus eâ conditione data, uti Siciliâ Sardiniaque inſulis cederent. Hinc perpetuò in
corum.

eorumdem Romanorum mansit ditio: nisi quod sub bellum Panicum secundum instinctu Carthaginensium rebellaverint; statimque subacti iterum fuerint. quamquam montana insula incolentes, ut supra scripti testantur auctores, nunquam satis debellari potuerunt.

Ergo sub Romano imperio praecipui Sardiniae populi fuere, ut supra intellectum, Διαγενεῖς, Βαλαροί, & Κόρσι. DIAGEBRENSSES, BALARI, & CORSI. His praeterea à Strabone adnumerantur Ἀκόνιτις, Ταράτις, Σοσσινάτις. ACONITES, TARATES, & SOSSINATES. sic quidpe Latino ore formandi sunt: quemadmodum in Galliâ sunt Cæsari Cocofates, Elufates, Nantuates, Sibuzates, So-
 10 tates, Tarsates, Tolosates, Vocates, Atrebatas. quorum hi eodem modo formantur Straboni Ἀτρεβάτις, Atrebatii: quum Ptolemæo in eadem Galliâ & item in Britannia sint Ἀτρεβάτιοι, Atrebatii: quemadmodum eidem in nostrâ hac Sardinia Τιβυλάτιοι, Tibulatii: quorum opidum ei memoratur Τίβυλα, Tibula. nam ab urbibus, aut aliorum locorum propriis ac primitivis vocabulis cuncta ista formata esse, certum est. Idem Ptolemæus, in descriptione huius insulae ita habet: Καπ-
 20 κισσι δὲ τὰ ἐν τῇ ἀρκτικῇ τῇ ἡσυχίᾳ Τιβυλάτιοι, & Κόρσι. ὕφ' ἑς Κορακίωσις· εἴτα Καρλίωσις, & Κερκισσιανί· ὕφ' ἑς Σολκίταιοι, & Λακκιδωνήσιοι· εἴτα Αἰσάρωνήσιοι· ὕφ' ἑς Κορλίωσις, εἰ [malim] Ἀρχιλίωσις· εἴτα Ρακλίωσις· ὕφ' ἑς Κελισσιανί, & Κερκισσιανί· εἴτα Σκαπιτα-
 30 νοί, & Σικελίωσις· ὕφ' ἑς Νεαπολίται, & Οὐαλεντίνοι· & μεσημεριανῶσι τῶσι Σολκίταιοι. Hoc est: Tenent partes insulae septentrionales Tibulates, & Corsi. sub quibus Coracenses: dein Cavenenses, & Cunusitani. sub quibus Sulcitani & Luquidonenses. dein Aesaronenses. sub quibus Cornenses, & Aechilenses. inde Ruacenses. sub quibus Celsitani & Corpicesenses. dein Scapitani & Siculenses. sub quibus Neapolitani & Valentini. & qui maxime sunt meridionales, Sulcitani. Sic pleraque ex his esse legenda partim vulgata indicant exempla-
 40 ria, partim codex Vaticanus. in quo etiam pro Ρακλίωσις legitur Ρακλίωσις, Ru-
 brenses. Et hoc modo formanda esse ista vocabula Latino ore, vel unius Daciae satis comprobatur exemplum apud eundem Ptolemæum: ubi sunt Πρενδαυλίωσις, Ρακ-
 κίωσις, Καρλίωσις, Νερκελίωσις, Κορλίωσις, Ἀλβουλίωσις, Ποταλινίωσις, Σαλδλίωσις. id est: Prendavenses, Ratacenses, Cacoenses, Burideenses, Cortenses, Albocenses, Potula-
 50 tenenses, Saldenses. Et in Maesiâ, Τερχενλίωσις, Πικλίωσις, Οἰτλίωσις, Οὐβαλίωσις, Δι-
 μιλίωσις, Πιαρλίωσις. hoc est: Tricornenses, Picenses, Oetenses, Obulenses, Dimenses, Pia-
 renses. Ex his Tricornensium opidum eidem Ptolemæo & Tabula itinerariae est Tricornium; Dimensium Antonini Itinerario Dimium, & Tabula corruptè Dinium. Buridelίωσις, sive, ut alia exemplaria habent Βερρίδελίωσις, vitiato sunt vocabulo à genuino Βερρίδαυλίωσις, id est, Burridavenses: quorum opidum in Tabula itinera-
 60 ria est Burridava. Patet igitur ex hisce similibus exemplis, derivativa illa esse po-
 pulorum vocabula à primitivis urbium adpellationibus. Et Cornensium quidem opi-
 dum fuit Cornus; Aesaronensium, Aesaro; Luquidonensium, Luquido; Sulcitanorum, Sul-
 ci: ut mox ostendemus. Ceterum praeter supra dictas Sardorum nationes, Livio
 70 etiam memorantur ΠΕΛΙΔΙ: quorum caput praedictum opidum Cornus. Sed
 id vocabulum fortè mendosum est à genuino ΠΕΛΙΤΙ. Montosa insula partes
 quum sint versùs Corsicam positae, in his fuisse Balaros illos, Diagebrenses Tarates,
 Sossinates, Aconitas, atque Corsos, certum est. Atque hinc rectè Ptolemæo primi
 in septentrionali parte ponuntur Corsi, post Tibulates, quorum opidum Tibula
 fuit maritimum. Sed de populis huius insulae postquam satis dictum, opida et-
 iam, à veteribus auctoribus memorata, indicare conemur.

Opidorum Sardiniae notitiam unis fermè debemus Ptolemæo & Antonini Iti-
 80 nerario. nam ceteri parum de iis adnotarunt. quamquam Ptolemæus heic quo-
 que, sicut ferè in reliquis Orbis partibus, mirus turbator est; & Itinerarium à
 librariis miserè vitiatum deprenditur. Hinc fit, uti paucis locis verus situs adseri
 possit: utique in insula nobis exteris minùs cognita. nam ipsam, unà cum vicina
 Corsicâ, adire, operæ pretium mihi visum non est, inter tot piratarum pericula.
 Lucem itaque aliquam ad investigandos opidorum antiquorum situs incolarum
 alicui, qui id praeferre aliquando possit, nos prae tulisse sufficiet. Vereres igitur
 quae tradiderint, in medium adferemus. Strabo, lib. v: πόλεις δ' εἰσὶ μὲν πάλαις,
 ἀξιολόγοι δὲ Κάρταλις καὶ Σελχίοι. Id est: Urbes habet plures; quarum praecipuae sunt Caralis
 & Sulchi. Mela, lib. ii. cap. v. ii: Urbium antiquissima, Caralis & Sulchi. Plinius lib. iii
 90 cap.

cap. VII: *Opidorum* XIII: *Sulcitani, Valentini, Neapolitani, Bosenses; Caralitani, civitatum Romanorum; & Norenses.* colonia autem una, quae vocatur *Ad Turrim Libysonis*. In Tabulâ itineraria sunt, *Caralis, Turres, Nora, Sulci, Neapolis, & Vlbis*: sed alienissimis sitibus. Ex Ptolemæo igitur & Antonini itinerario cum hæc tum alia investigabimus. Apud Ptolemæum ita est: *Δυτική πηλὸς ἄκρον, Τίλλιον πόλις, Νυμφαίων λιμὴν, Ἑρμαίων ἄκρον, Τερμὸς πηλὸς ἐκβολαί, Κορακώδης λιμὴν, Τάρρας πόλις, Θύρσος πηλὸς ἐκβολαί, Οὐσσέλις πόλις καὶ λιμὴν, Ἰερὸς πηλὸς ἐκβολαί, Ὁσσία πόλις, Σαρδοπέτρος ἱερὸν, Νεάπολις, Παχέια ἄκρα. Μεσημερινὴς πηλὸς ἐκβολαί. Σύλκας πόλις ἐκ λιμὴν.* Hoc est: Occidentale latus: *Gorditanum promontorium, Tillium opidum, Nymphaeum portus, Hermæum promontorium, Termini fluvii ostium, Coracodes portus, Tarras opidum, Thyrsi amnis ostium, Vsellis urbs colonia, Sacri fluminis ostium, Ossa opidum, Sardopatoris fanum, Neapolis, Pachæum promontorium.* Meridionalis lateris descriptio: *Sulci urbs & portus.*

GORDITANVM promontorium.
HERCVLIS insule.

Ex his τὸ *Gorditanὸν ἄκρον* GORDITANVM promontorium, eo situ contra HERCVLIS insulam, quæ vulgò nunc dicitur *Asinara*, à Ptolemæo ponitur, uti nulum aliud esse possit, quàm quod vulgò nunc vocatur *Capo di Monte Falcone*, & *Capo di Argentera*. Memoratur Plinio quoque, lib. III cap. VII. *Habet, inquit, & à Gorditano promontorio duas insulas, quæ vocantur Hercules.* Ex his maior adpellatur, ut dixi, *Asinara*, sive *Zavara*; minor verò, *Isola Piana*. Maior etiam Tabulæ itinerariæ memoratur.

TILLIVM opidum.

Hinc *Τίλλιον*, TILLIVM opidum, sive, ut alia habent exemplaria, *Τίλλιον*, TILLIVM, ex Ptolemæi positione habendum est id opidum, quod vulgò nunc vocatur *Argentera*.

NYMPHAEVS portus.

Hinc τὸ *Νυμφαίων λιμὴν*, NYMPHAEVM portus is locus est, qui apud opidum *Monte Giraro* vulgò vocatur *Porticiuolo*. nam τὸ *Ἑρμαίων ἄκρον*, HERMAEVM sive MERCVRII promontorium nullum aliud esse potest, quàm quod vulgò nunc dicitur *Capo della Caccia*. & inter utrumque posita est exigua illa insula, quæ Ptolemæo vocatur *Διαβάτη*, DIABATE, vulgò nunc *Faluga* adpellata.

HERMAEVM sive MERCVRII promontorium.

DIABATE insula.

TERMVS amnis.

CORAX opidum.

CORACODES portus.

Τερμὸς πηλὸς, TERMVS amnis hodiè nonnullis existimatur is, qui, maximus post Thyrsium, inter Gorditanum promontorium & Corsicam haud procul ab *Aragonesi* opido in mare effunditur. at hæc opinio planè aliena est ab mente Ptolemæi. Κορακώδης huius λιμὴν, hoc est, CORACODES portus, nullus alius esse potest, quàm quod opidum nunc vulgò adpellatur *Algeri*, ad sinum satis amplum & multarum navium capacem, nam ultra hunc nullus sequitur portus, nisi qui ad Bosam opidum est in medio insulæ latere. ubi non fuisse *Coracodem portum* inde colligo, quod Ptolemæus in populis recensendis, post Tibulares atque Corsos, qui omnium fuere maximè septentrionales, proximè subjungit *Coracensis*: quorum opidum haud dubiè fuit κέρκεξ, CORAX: & inde proximus ei portus cognomine Κορακώδης, Coracodes. quem, ut dixi, ex sitis argumento eum esse cenſeo, qui nunc vulgò vocatur *Algeri*. Termus autem amnis erit is, qui inter hoc opidum & suprâ dictum promontorium Hermæum in sinum Algerensem effunditur. Nisi hunc etiam à vero situ deturbasse suspiceris Ptolemæum, quemadmodum reliqua hinc loca, ut ostendam: malisque Termum esse eum, qui apud Bosam in mare effunditur. Nam hic altero illo inter Algerium opidum & Mercurii promontorium maior est; ideoque memoratu dignior.

NEAPOLIS opidum.

Cætera igitur hinc loca turbavit Ptolemæus; dum Thyrsium & Sacrum flumina praposuit Neapoli opido. nam NEAPOLIS hodièque vulgò vocatur *Neapoli*. prope hoc autem, ab austrinâ parte in sinum maris effunditur maximus totius insulæ amnis, & mediam secans. qui ex hoc documento deprehenditur esse is, qui Ptolemæo, Pausaniz, atque Antonino dicitur Θύρσος πηλὸς, THYRSVS amnis. nam hunc per mediam fluere insulam, suprâ è Pausaniâ intelleximus. apud quem corrupto est vocabulo in vulgatis exemplaribus Θύρσος. Apud Antoninum iter tale est:

Ab Vlbis Caralis M. P. CLXXIII, sic:

Caput Tyrsi XL.

Sorabile XLVI.

Biora XLVI.

Caralis XLII.

Ex his

Ex his locis *Caralis* urbs etiā nunc caput totius insulæ est: *Olbia* verò in ruinis nescitur in eodem cum illā occidentali insulæ litore, intervallo inter utramque millium passuum circiter LXX. unde patet, per mediterranea versùs Thyrsi amnis fontem actum fuisse id iter: quando tantis CLXXIII millium ambagibus circumactum fuisse, minimè credibile est. corruptique haud dubiè sunt numeri intervallo-

Ὀσεία πόλις, *OSA EA opidum* vulgò hodieque inter Neapolim & Bosam vocatur *OSA EA opidum*. Eius vocabulum meritò vitiatum suspicatur Iosias Simlerus in *Othoca*, apud Antoninum, in hisce itineribus:

10.	<i>A Tibulas Sulcis M. P.</i>	<i>A Tibulas Cralis M. P.</i>
	CCLX, sic:	CCXIII, sic:
	<i>Vincolis</i> XII.	<i>Gemellas</i> XXV.
	<i>Eruvio</i> XXIII.	<i>Lugudonac</i> XXV.
	<i>Ad Herculem</i> XXIII.	<i>Hafa.</i> XXIII.
	<i>Ad Turrem</i> XVIII.	<i>Molaria</i> XXIII.
	<i>Nyre</i> XVII.	<i>Ad Medias</i> XII.
	<i>Carbia</i> XVI.	<i>Foro Traiani</i> XV.
	<i>Bosa</i> XXV.	<i>Othoca</i> XVI.
	<i>Cornas</i> XVIII.	<i>Aquis Neapolitanis</i> XXXVI.
	<i>Tharrhos</i> XVIII.	<i>Caralis.</i> XXXVI.
	<i>Othoca</i> XII.	
	<i>Neapolis</i> XVIII.	
	<i>Metalla</i> XXX.	
	<i>Sulcis</i> XXX.	

BOSA, paullum ab litore in mediterranea recedit, ad amnis ostium in medio occidentali latere sita. Ptolemæus nimis imperitè regione Hermæi promontorii cam posuit. Plinio, dicto lib. III cap. VII, opidani inde dicuntur *BOSENSES*.

Porro Ptolemæo post Thyrsi ostium ponuntur *Ὀσείας πόλις κολώνια*, *VSELLIS* *VSELLIS* *nrbs colonia*, & *ἱερὸς ποταμός*, id est, *SACER fluvius*. Hic nullus alius esse poterit, quàm qui inter Thyrsium & promontorium, cui vulgare vocabulum *Capo di Frasca*, *SACER* in sinum Neapolitanum effunditur. Ipsa verò *nrbs* sive *Colonia Vsellis* erit ea, quæ *amn.* secunda à capite vulgò nunc dicitur *Oristagni*, intus paullum recedens. Plinius quòd dicto lib. III cap. VII *unam* fuisse in Sardinia *coloniam* ait, nomine *Ad Turrim Libyssonis*, quæ in septentrionali insulæ parte hodieque dicitur *Torre*, id minùs ducendum: quando multa ille in Sicilia etiam, & plura in suâ Italiâ negligenter præterit, vel turbavit confuditque. De cætero illi apud Ptolemæum populi *κελιστιανοί*, *Celsitani*, ab hac urbe ei dicti videntur fuisse *Ὀσσελιανοί*, *Vsellitani*. nam quum scriptum esset ab ipso, *ὅφ' ἔς Ὀσσελιανοί*, facile ea verba postmodum ab incurioso librario corrumpi potuerunt in *ὅφ' ἔς κελιστιανοί*.

Iam verò, quum & Bosa & Osea & Neapolis, opida, & flumina Termum, *TARRAS* Thyrsium, & Sacrum falsis scribis retulerit Ptolemæus, *τάρραξ πόλις*, *TARRAS* *opidum*, quo situ fuerit, planè incertum est. Idem tamen esse, quod apud Antoninum in præscripto itinere est *Tharrhos*, doctis video nonnullis placere viris.

Locus ille apud Antoninum *METALLA*, inter Neapolim & Sulcos, opidum *METALLA* fuisse videtur ex hodiernâ adpellatione, qua vulgò dicitur *Civita di Glesie*, id est: *opidum*. *Civitas Ecclesiarum*. nam heic hodiè argenti exstant metalla.

Cæterò apud Ptolemæum inter Oseam & Neapolim legitur *Σαρδοπάριος ἱερὸν*, id est, *SARDOPATORIS fanum*. at in tabulâ ea illi tribuitur latitudinis regio, quæ *SARDOPATORIS fanum* infra Neapolim versùs meridiem excedit, aliquantum in occidentem hibernum *num.* declinans. quo situ conspicitur suprà dictum promontorium *Capo di Frasca*. unde facilis ac prona suspicio, vel in hoc fuisse, *ἡ ἱερὸν* illud, vel scripsisse fortè ipsum Ptolemæum *Σαρδοπάριος ἄλγος*, id est, *SARDOPATORIS promontorium*.

Inter hoc promontorium & suprà dictum promontorium Mercurii, sive inter *BERTVLA* Bosam & Neapolim, duæ obiacent litori insulæ, quarum maior *Coffia di donna*, minor *Malavente*, vulgò dicuntur. maior earum videtur esse eadem quæ in Tabulâ itinerariâ est *BERTVLA insula*.

Post

CRASSVM
promonto-
rium.
PVLVM
opidum.

Post *Sardopatoris* sive *fanum* sive *promontorium*, Ptolemæo est ἡ Παρχαία ἀκρῆ, id est, si Latinè vertas, CRASSVM *promontorium*: & post hoc πῶτερον πῆλις, PVLVM *opidum* in extremo insulæ versùs occasum hibernum excursu, qui terminus est occidentalis meridionalisque laterum. *Crassum* igitur *promontorium* erit id, quod inter hoc ultimum & *Frascam* in mare protenditur.

SVLCI urbs.

Hinc jam in ipso sequebatur meridionali latere antiquissima *Carthaginensium colonia* Σύλχοι pluralis numeri dicta vocabulo; quod Romani suo ore, Græcâ literâ in Latinam versâ, fecere SVLCI. unde *opidani* Hirtio & Plinio dicuntur SVLCITANI. Plinius, dicto lib. III cap. VII: *Opidorum XIII. Sulcitani, Valentini, Neapolitani, Bosenses, Caralitani*. Hirtius, sine libri de Bello Africano: *His rebus gestis, Idibus Iunius Vtica classem conscendit Caesar: & post diem III Caraleis in Sardiniam pervenit. ibi Sulcitanos, quod Nasidium eiusque classem receperant, copiisque iuverant, HS c millibus multat*. Apud Ptolemæum leguntur ea vocabula Σόλχοι & Σολυκτινοί. sed nescio, an satis sine mendo. quod tam facilè his irrepsisse potuit, ut in illud fluminis Thyrsi nomen apud Pausaniam. & ipsum *opidanorum* nomen apud Ptolemæum vitiatum in vulgaris exemplaribus legitur per ἡ Σολυκτινοί. Quamquàm Ptolemæus plerumque in Romanorum provinciis Latinam nominum scriptionem sequi adfuevit. Ceterum apud Pausaniam quoque idem vocabulum variè legitur, modò Σύλχοι, modò Σύλχοι. quorum hoc mendo conspersum: illud etiam Latinorum nonnullis exemplaribus irrepsit. Apud Plinium, dicto loco, tametsi *opidani* sint *Sulcitani*, tamen *promontorium* ibidem dicitur *Sulcense*; & quibusdam in exemplaribus *Sulchense*; in plerisque verò *Sulsense*. Ipsos etiam *opidanos* interdum Romanis dictos fuisse SVLCENSES, inde patet. Apud Zonaram tomo II sunt Σόλχοι. & sic Ptolemæum scripsisse puto. Ceterum de ipsâ urbe ita est apud Stephani epitomatores: Σύλχοι, πῆλις ἐν Σαρδῶνι, Καρχηδονίων κλισμα. Id est: *Sulci, urbs in Sardinia, à Carthaginensibus condita*. Sic & Claudianus, de Bello Gildonico:

Pars adit antiquâ ductos Carthagine Sulcos.

Alia exemplaria habent *Sulchos*. sic & Strabo, lib. V: πόλεις δὲ εἰσὶ μὲν πλείους, ἀξιώλογοι δὲ Κάρελις καὶ Σόλχοι. Id est: *Urbes in eâ sunt complures; quarum præcipue Caralis & Sulchi*. Mela, lib. II cap. VII: *Urbiū antiquissima Caralis & Sulchi*. Sub primum haud dubiè in insulam adventum condidit eas Carthaginenses, colonis Poenis ex Africâ deductis. Situs Sulcorum è Ptolemæi tabulâ dispectu difficilis. maritimam tamen is facit urbem cum portu, in meridionali insulæ latere. Plinius dicto loco ita tradit: *Habet & à Gorditano promontorio duas insulas, quæ vocantur Hercules; à Sulcensi Enosin; à Caralitana Ficariam. quidam haud procul ab eâ etiam Beleridas ponunt, & Colloiden, & quam vocat Heras-lutra*. Quæ ita refert epitomator eius Martianus Capella, lib. VI: *Habet à Gorditano promontorio insulas duas, quæ Hercules memorantur; à Sulcensi Enosin; à Caralitana Ficariam Galatamque. quidam item non longè Belaridas dicunt, & Colloiden, & Heras-lutra*. Est hodiè insula prope meridionale insulæ litus, vulgari adpellatione l'Isola di Sant'Antioco, objecta portui, qui vulgò dicitur *Palma di Solo*. qui ex situ & vocabuli quadam similitudine colligitur esse antiquæ urbis *Sulcorum* locus: insula verò eadem, quæ Plinii dicitur ENOSIS. SVLCITANVM autem sive SVLCENSE *promontorium* id est, quod portum Sulcitanum à meridie claudens, vulgò nunc dicitur *la Punta dell'Vlga*.

ENOSIS
insula.

SVLCENSE
promonto-
rium.

PLVMBARIA
insula.

ACCIPITRVM
insula.

BOARIS &
BVCINNA in-
sula.

Insulæ S. Antiochi ab occasu alia objacet contra idem meridionale Sardiniae litus, quæ vulgò adpellatur *Isola di S. Pietro*. inter hanc verò & suprâ dictum *promontorium* sive *opidum Pupulum*, alia est parva insula. Ptolemæus contra *Pupulum* & *Crassum* *promontorium* duas versùs occasum ponit insulas, quarum proxima dicitur Μολυβώδης, id est, si Latinè vertas, PLVMBARIA; longinquior ἡ ἐράκων νῆσος, id est, ACCIPITRVM *insula*. Hæ duæ an sint illæ prædictæ divi Petri & minor ab hac versùs occasum æstivum insulæ, haud temerè dixerim; quando inter divi Petri insulam & insulam divi Antiochi aliæ præterea duæ sternuntur insulæ exiguæ, quarum altera prope divi Petri insulam vulgò dicitur *Isola Piana*, altera apud divi Antiochi insulam *Isola de' Francesi*.

Ceterum juxta eandem Antiochi insulam ab ortu duo sunt scopuli, quorum alter propius modò dictam insulam vulgò vocatur *Il Toro*, id est, *Taurus*; alter hinc versùs ortum, *La Vacca*. In Tabulâ itinerariâ duæ apud Sardiniam notantur insulæ cum his

cum his inscriptionibus: *Ins. Bokris. Ins. Bouenna.* Esse easdem, quas nunc vulgò vocari dixi *Il Toro & La Vacca*, ipsa vocabula indicant. Altera eorum rectè poterat dici Græcâ formatio *βοαῖς βοαῖδ*. quod rectè fortè formaveris Latine *BOARIA*. at alterius vocabulum corruptum censeo à genuino *βέννα*, *BVCINNA*: quo nomine una etiam ex Aegadibus adpellata fuit, aliàs ab eodem vaccarum argumento *φορβαντία Phorbantia* dicta. Atque hanc intellexisse videntur auctores vitæ Papæ Pontiani, quos ad Phorbantiam citavi; licet scopulus sit asper atque incultus. Easdem duas insulas an *BOARIDAS* adpellaverit Plinius & epitomator eius Capella, pro quibus nunc legimus apud hunc *Balaridas*, & apud illum *Beleridas*; vix adfirmare ausim. quamquam non desunt, qui *Ἡεῖς λυτὸς* Plinii & Capellæ eandem velint esse insulam, quæ apud Ptolemæum vocatur *Ἱεράκων νῆσος*. nec mirum fuerit, Plinium malè tribuisse Caralitano promontorio insulas, quæ Sulcitano erant abjectæ. Sed & in antiquo exemplari, Parmæ anno à nato Iesu ccccclxxvi excuso, disertè est, *quam vocant Hieracam*: scilicet & hoc ultimâ syllabâ corruptum, pro *Hieracon*, à Græco τῶν Ἱεράκων.

Porro litus à Sulcis versus Caralin urbem ita describit Ptolemæus: *Μεσημβριῆς πλοῦτος πεννηγὰ Φῆ· Πάπυλον πόλις, Σόλκας πόλις [χ] λιμὴν, Χερσίννησος, Βίαια λιμὴν, Ἡεγκλίεις λιμὴν, Νῶρα πόλις, Κουσίον χάρμον ἄκρον, Αἰγιαλὸς περὶ ὅλης. Ἀνατολικῆς πλοῦτος πεννηγὰ Φῆ· Κάργλις πόλις χ' ἄκρον, Καρχηλιανὸς κώπη*. Id est: Meridionalis lateris descriptio: *Pupulum opidum, Sulci opidum cum portu, Peninsula, Bicaa portus, Herculis portus, Nora urbs, Cunitum chaitum promontorium, Litus hinc contiguum. Orientalis lateris descriptio: Caralis urbs & promontorium, Caralitanus sinus.* Ex his *Χερσίννησος*, id est, *PENINSULA*, ex tabulâ Ptolemæi cognoscitur esse ea, quæ, S. Antiochi insulæ objecta, ad cervicem sive isthmum habet opidum vulgari vocabulo *Parignano*. Ille Ptolemæi *Βίαια λιμὴν*, id est, *Bicaa portus*, in Vaticano exemplari legitur *Βίθια πόλις*, id est, *Bithia opidum*. hodiè verò, post prædictam peninsulam & insulam S. Antiochi, portus est vulgari adpellatione *Porto Bora* dictus. quem illum esse Ptolemæi portum, cum vocabulum tum situs apertè clamant. Apud Antoninum iter tale est:

Alio itinere ab Ilbia Caralis

M. P. CLXXIII, sic:

Caput Thyrsi	XL.
Sorabile	XLVI.
Biora	XLVI.
Caralis.	XLII.

Hic commentator Antonini Hieronymus Surita vult eundem esse locum *Bioram* & *Bicaam* Ptolemæi; quam corrigendam ex Itinerario censet. ac per miras ambages ductum fuisse iter inter *Olbian* atque *Caraleis*, ex numero *CLXXIII* millium certum fit. Verùm quia numerus *XL* millium, quæ Itinerarium habet ab Olbia ad caput Thyrsi, neque fonti neque ostio ullo modo convenit, corruptum eum esse, ac fortè reliqui cum illo, conicere licet. Quia tamen suprâ dictus portus hodiè vocatur *Bora*, apud Ptolemæum etiam scriptum fortè fuit *Βίθια πόλις χ' λιμὴν*, id est, *ΒΙΟΤΗΑ opidum cum portu*.

Ceterum *Noram* urbem in mediterraneis fuisse, longiùs ab hoc litore remotum, postea patebit. Ista verba *Κουσίον χάρμον ἄκρον* corrupta esse, quivis facillè observaverit. Ex posito, quem ei promontorio tribuit Ptolemæus, deprehenditur esse id, quod, à meridie Caralitanum sinum includens, vulgò dicitur nunc *Capo Pulo*: ante quod parvæ jacent insulæ aliquot. Tabulâ itinerariæ circa Caralim est *CUNICULARIA insula*. hinc ego colligo, prædictum promontorium à Ptolemæo fuisse adpellatum *Κουινικαλάρμον ἄκρον*, *CUNICULARIVM promontorium*.

Prope Cunicularium promontorium eidem Ptolemæo ab meridie ponitur *Ἡεγκλίεις λιμὴν*, *HERCVLIS portus*. Hic haud dubiè idem est opidum, quod nunc vulgò vocatur *Chia*.

Sequitur hinc tandem ipsum nunc totius insulæ caput vulgò incolis *Cagliari*, Italis verò *Cagliari* dictum. Vrbs ea antiquis auctoribus Græcis vocatur *Κάργλις*, *CARALIS*, Latinis plerisque plurali numero *CARALES*: & inde *opidani CARALITANI*. Apud Melam, lib. II cap. VII, urbis vocabulum vitiatum est in hodiernum *Calaris*: & apud

PENINSULA.

BIOTHA opidum.

CUNICULARIVM promontorium.

CUNICULARIA insula.

HERCVLIS portus.

CARALIS vrbs.

& apud Florum lib. i i quum cap. v i legatur accusativus casus *Caralim*; cap. i. genitivus est *Carala urbis*: atque ita apud transcriptorem eius Iornandem de Regnorum successione. Sed heic legendum esse *Alaria urbis*, post in Corsicâ docebo. Apud Procopium, Vandilicar. rer. lib. i & Gothicarum lib. i i i i, Latini, credo, exscriptores idem currupere genitivo casu in ῥ καρνάλεως. & apud Pausaniam in Phocicis accusativo casu *Καρναλῶν*. Strabo lib. v ita habet: πόλεις δ' εἰσὶ αὐτῇ πλείους, ἀξιόλογοι δὲ Κάραλις καὶ Σῦλχοι. Id est: *Urbeis habet complures; quarum principales sunt Caralis & Sulchi*. Ptolemæus: *Κάραλις πόλις καὶ ἀκρῶς*. *Caralis urbs & promontorium*. Mela, dicto lib. i i cap. v i i: *Urbium antiquissima Caralis & Sulchi*. Claudianus de Bello Gildonico:

10

Tenditur in longum Caralis.

Livius, lib. xxiii: *Navibus longis ad Caraleis subductis*. Et paullo post: *Manlius Caraleis se recepit*. & mox: *Caraleis perventurus erat*. Et postea: *Caraleis exercitum reduxit*. A. Hirtius, de Bello Africano: *Post diem iiii Caraleis in Sardiniam pervenit*. Et: *A Caralibus secundum terram proventus, duodetricesimo die ad urbem Romam venit*. Priscianus, lib. ii: *A Caralibus Caralitanus*. Mela *vetustissimas Sardiniae urbes* vocat *Caralin & Sulcos*: nempe quia à Phœnicibus sub primum in hanc adventum conditæ fuere; ut supra è Pausaniâ intellectum est. Hinc Claudianus, dicto loco:

*Vrbs Lybiam contra Tyrio fundata potenti,
Tenditur in longum Caralis, tenuemque per undas
Obvia dimittit fracturum flamina collem.
Efficitur portus medium mare; tutaque ventis
Omnibus ingenti mansuescunt stagna recessu.
Hanc omni petiere manu: prorsusque reductis
Suspensâ Zephyros expectant classe faventeis.*

20

Nempe sinus Caralitanus, quem ille vocat portum, & medium mare, & item stagnum ingenti recessu, unâ cum ipsâ urbe, quæ ad medium eius sita est, ab occasu æstivo versus ortum hibernum prospicit Africam, quâ caput eius olim erat Carthago, juxta Mercurii promontorium, quod nunc est vulgò *Capo Buono*. Hinc illud Plinii, lib. iii cap. vii: *Sardinia abest Africâ Caralitano promontorio ducenta millia*. 30

CARALITANVM promontorium.

Vrbs hodiè in intimo sinus recessu sita est. at olim extensam fuisse in promontorium usque, quod heic adpellat Plinius CARALITANVM, in quo nunc fanum conspicitur S. Eliæ, patet ex istis Claudiani verbis:

*Tenditur in longum Caralis; tenuemque per undas
Obvia dimittit fracturum flamina collem.*

Hinc etiam Ptolemæus eodem situ ponit ipsam urbem & promontorium. *Κάραλις*, inquit, *πόλις καὶ ἀκρῶς*. id est: *Caralis urbs & promontorium*. Et ingentem fuisse urbem, testatur disertis verbis Florus, quæ sunt lib. i i cap. vi huiusmodi: *Sardiniam Gracchus arripuit. nihil illi gentium feritas, Insanorumque (nam sic vocantur) immanitas montium profuere. sevitum in urbeis, urbemque urbium Caralim; ut gens contumax vilisque mortis saltem desiderio patrii soli domaretur*. Caput igitur jam tum ab initio fuit totius insulæ, postquam à Phœnicibus condita & à Carthaginienensibus habitata est. 40

FICARIA insula.

Cæterum sinum Caralitanum à septemtrionibus claudit promontorium, quod vulgò vocatur *Capo Ferrato*, & *Capo di Carbonara*. huic adjacent tres insulæ, contra Caralitanum promontorium ab ortu sitæ. Hinc Plinius, dicto lib. i i i cap. vii: *Habet [Sardinia] à Gorditano promontorio duas insulas, quæ vocantur Herculis & Sulcensi Enosin; à Caralitano Ficariam. quidam haud procul ab eâ Beleridas ponunt & Colloden, & quam vocant Heras lutra*. Eadem verba & Martianum Capellam in geographicis suis referre, supra ostendimus. ubi tamen ineptè & *Galatam* insulam admisit de suo; quæ propius erat Africæ litora. FICARIA insula Ptolemæo quoque narratur: sed longius à Caralitano promontorio versus ortum brumalem posita. Iuxta Plinii relationem haud dubiè fuit una ex tribus supra dictis insulis, promontorio Carbonario objacentibus; eaque omnium Caralitano promontorio proxima. Ex reliquis duabus altera fortè fuerit illa *Κολλωδης*, COLLODES, Plinii, altera *Ἡρας λυτρῶν*, HERAS LVTRA, sive, si Latine malis LVNONIS BALNEAE. Vltra has, versus septemtriones, haud longè absunt aliæ tres minores insulæ, vulgari vocabulo

COLLODES, & HERAS LVTRA, insula.

cabulo in commune dictæ *Le Sangvinaire*. hæc fortè fuerint *BELERIDES*, siue *BELERIDES insula*. In Tabulâ itinerariâ *insula* circa Caralim & Cuniculariam *insula* insulam legitur *Ruraria*. sed hoc fortè vocabulum corruptum fuerit à *Ficaria*.

Porro apud Ptolemæum ita legitur: *Κάραλις πόλις καὶ ἀκρῶν, Καρκαλιτανὸς κόλπος, Σαουλεὸς κώμη*, id est: *Caralis urbs & promontorium, Caralitani sinus, Susaleus vicus*. At- *CARALITA*
qui *CARALITANVS* sinus à Cuniculario protendebatur promontorio ad pro- *sinus*.
montorium usque Carbonarium; atque in medio eius in dicto promontorio Cara-
litano sita erat urbs Caralis. Ptolemæus igitur medium tantum sinum retulit.

Sed omne hoc latus orientale ab Carali ita describitur Ptolemæo: *Ἀνατολικῆς*
10 *πλευρῆς περιγεγραφή· Κάραλις πόλις καὶ ἀκρῶν, Καρκαλιτανὸς κόλπος, Σαουλεὸς κώμη, Σαι-
περῆ ποταμὸς ἐκβολαὶ, Συπτικὸς λιμὴν, Κέδρις ποταμὸς ἐκβολαὶ, Φηρωνία πόλις, Ὀλβία πό-
λις, Ὀλβιανὸς λιμὴν, Κολυμβάριον ἀκρῶν, Ἀρκυς ἀκρῶν. Βορείας πλευρῆς περιγεγραφή· Ἐρεβ-
βαῖον ἀκρῶν*. Id est: *Orientalis lateris descriptio: Caralis urbs & promontorium, Caralita-
nus sinus, Susaleus vicus, Sepri amnis ostium, Sypticus portus, Cedris fluvii ostium, Fero-
nia opidum, Olbia urbs, Olbianus portus, Columbarium promontorium, Vrsi promontorium.*
Septentrionalis lateris descriptio: Erebantium promontorium. Non equidem in Carali
urbe & promontorio Caralitano definebat latus meridionale, incipiebatque orien-
tale; sed in suprâ memoratō promontorio, quod vulgò nunc dicitur *Capo Tavolaro*,
sive *Tolara*. Cæterum quia locorum à Ptolemæo in orientali latere commemorato-
20 rum pleraque sunt obscura dispectu atque incerta, nota ac certiora priore loco
explicanda erunt.

Ὀλβία πόλις, *OLBIA urbs*, hodieque nomen in ruinis retinet. Memoratur anti- *OLBIA*
quis auctoribus, Ciceroni, Ptolemæo, Pausaniæ, Itinerariis Romanis, Claudia- *urbs*.
no, Stephano, Orosio, Iornandi. Sed posterioribus hisce auctoribus scribitur
VLBIA. unde vitiatum vocabulum in Tabulâ itinerariâ legitur *Vitea*. Opidani in-
de dicebantur *OLBIENSES*, & *VLBIENSES*. Stephani epitomator, complureis
per terrâ Orbem commemorans *Olbias*, *Ἐκτῇ*, inquit, *Σαυδῶς*. id est: *Sexta est Sar-
dinie*. Claudianus, dicto carmine de Bello Gildonico:

Partem litoreo completitur Olbia muro.

30 Florus, dicto lib. II cap. I, de populo Romano loquens: *L. Cornelio Scipione, quum jam
Sicilia suburbana esset populi Romani provincia, serpente latius bello, in Sardiniam adnexam-
que Corsicam transiit. ubi & sic Carale urbis excidio incolas terruit, adeoque omneis terrâ &
mari Penos expugnauit, ut jam victoria nihil nisi Africa ipsa restaret.* Hæc ita in suum de
Regnorum successione librum transcripsit Iornandes: *L. Cornelio Scipione, quum
jam Sicilia suburbana esset populi Romani provincia, serpente latius bello, Sardinia adnexa at-
que Corsica, transiit Olbiam. ibi Carale urbis excidio incolas terruit, adeoque omneis terrâ &
mari Penos fugauit, ut jam victoria nihil nisi Africa ipsa restaret.* Primam in Sardinia
urbem adgressum L. Scipionem esse *Olbiā*, Zonaras quoque tomo II tradit. An-
tiquissimam fuisse urbem, vel inde patet, quod Theopienium, qui duce Iolao in
40 Sardiniam transivisse ferebantur, opus existimatum sit; ut suprâ Pausaniam testani-
tem audivimus. Posteriori etiam tempore eximiam eius inter alias fuisse dignita-
tem, ex eo liquet, quod M. Ciceronis frater Quintus, proconsul provinciæ Sar-
dinie, in eâ urbe præfedit; ut ex Marci patet epistolis, ad Quintum scriptis. Lib. II
epist. III: *A te post illam Olbientem epistolam nullas literas accepi.* Et epist. VI: *Tuas mi-
rifice literas expecto. atque adhuc clausum mare scio fuisse. Sed quosdam venisse tamen Olbiā,
dicebant, qui te unice laudarent; plurimique in provinciâ fieri, dicerent.* Item epist. VIII: *At-
que has, scito, literas me solas accepisse post illas, quas tuus puer attulit, Olbiā datas.* Postea
etiam secundo loco fuisse à Caralibus, patet ex Orosio. qui lib. I. cap. II ita scribit
in Orbis descriptione: *Sardinia habet a meridie contra Numidiam Caralitanos; contra*
50 *Corsicam insulam, hoc est, septentrionem versùs, Vlbienſeis.* Hinc etiam in Antonini
Itinerario itinera eò terminantur.

Porro ante *τὸ Κολυμβάριον ἀκρῶν*, *COLVMBARIVM promontorium*, locatur à Pto- *COLVMBARIVM pro-*
lemæo *Ἡρμαία νῆσος*, *HERMAEA* siue *MERCVRII insula*. Insula toto hoc orien- *monitorium.*
tali Sardinie latere nulla est, post Beleridas, nisi quæ ad septemtrionalem insulæ *HERMAEA*
partem vulgò vocatur *Isola di Tavolaro*, siue *di Tolara*, inter duo promontoria proje- *sive MER-*
cta, quorum alterum ab meridie vulgò dicitur *Capo Cavallo*, alterum ab septemtrio- *CVRI in-*
nibus *Capo di Sarda*. quorum hoc ex Ptolemæo dispicitur esse illud *Columbarium*. *sula.*

T t

Ὀλβιανὸς

OLBIANVS
portus.

Ολβιανός λιμὴν, OLBIANVS portus, eo situ Ptolemæo inter Olbiam & Hermæam insulam sive Columbarium promontorium medius ponitur, uti ad mentem eius nullus alius esse possit, quàm qui inter duo promontoria, quibus vulgares adpellationes *Capo Comino* & *Capo Cavallo*, primò in sinum, deinde in lacum inter opida, quibus vulgaria vocabula, *Castro Defen*, *Siniscola*, *Lode*, & *Posata*, protenditur.

Iam verò reliqua hinc ab Olbiâ ad Caralitanum sinum loca, quæ Ptolemæus adnotavit, haud faciliè, nisi per Antoniniani Itinerarii collationem, dispici poterunt. Illic itinera sic describuntur:

A Portu Tibulas Caralis

M. P. CCLXV, sic:

Turobole minore XIII.

Elephantaria XV.

Longones XII.

Vlbia XXVIII.

Cochlearia XV.

Portu Luquidonis XII.

Fano Carisi XXV.

Viniolis XII.

Sulcis XXXV.

Porticenses XXIII.

Scarcapos XX.

Ferraria XX.

Caralis XIII.

A Tibulas Caralis M. P.

CCXIII, sic:

Gemellas XXV.

Lugdonec XXV.

Hafa XXIII.

Molaria XXIII.

Ad Medias XII.

Foro Traiani XV.

Othoca XV.

Aquis Neapolitanis XXXVI.

Caralis XXXVI.

Tibulæ opidum contra Herculis fuisse insulas in septemtrionali insulæ litore, post ostendetur. Hinc ad Caralim alterum istud iter ductum fuisse per mediterranea, patet ex *Aquarum Neapolitanarum* memoracione, quæ fuere in mediterraneis. primum autem iter per litus orientale fuisse actum, indicant loca ista; *Vlbia*, *Portus Luquidonis*, *Portuenses*. Ab *Vlbia* ad Caralim in eo itinere numerantur apud Antoninum millia omni numero CLXXVIII; quum rectâ lineâ inter ea opida sint millia circiter LXX tantum. Unde liquet, corruptos plerosque esse numeros. Ptolemæo, ut suprà citatum, populi Sardinia recensentur inter alios *Λευκιδωνῶσις*, *Luquidonenses*. quorum opidum fuit *Λευκιδων*, *Luquido*; sive, ut Antonini præscripta itinera habent, per *g*, *Luquido*. per quod iter illud mediterraneum agebatur. Horum *LVQVIDONENSIVM portus* erat in orientali insulæ latere: qui Antonino dicitur *LVQVIDONIS portus*. Millia autem passuum huc sunt in præscripto itinere ab *Vlbiâ* XXVII. ex quo intervallo patet, *Luquidonensium portum* fuisse in sinu ac lacu, qui vulgò dicitur *Lago Liasto*, sive *Lago d'Ogliastro*. apud quem locus etiam nunc vocatur antiquo illo *Luquidonis* vocabulo, sed detorto, *Loconi*. eodemque nomine alius est, in mediâ ferè insulâ; ubi ipsum haud dubiè fuit opidum *LVQVIDO* sive *LVGVIDO*.

LVQVIDO-
NENSIVM
portus.

LVQVIDO
opidum.

SCARCAPOS
opidum.

SAEPRVS
& CEDRIS
amnes.

FERONIA
opidum.

CARISI sive
CARISI fa-
mim, opidum

Inter dictum portum & Carbonarium promontorium alius est sinus & portus ad ostium amniculi, vulgò *Sarabos* dictus: à quo ad Caralim recto itinere millia sunt circiter XXXIII. Ex nominis similitudine simulque ex intervallo idem locus esse deprehenditur, qui in præscripto Antonini itinere dicitur *SCARCAPOS*. Apud Ptolemæum populi leguntur *Σκαρπῶσις*, *Scapitani*. hi fortè ab ipso Ptolemæo scripti fuere *Σκαρπῶσις*, *SCARCAPITANI*.

Ptolemæo inter Caralitanum sinum & Olbiam duo referuntur suprà scripti amnes, *Σαπρὸς*, *SAEPRVS*, & *Κέδρις*, *CEDRIS*. quorum hic ab Olbiâ, ille à Caralitano sinu, longè remoti sunt. Hodie eo litoris tractu duo tantum noscuntur fluvii: quorum alter ad Scarcapon erit ille *Saprus*; alter, ad Luquidonensium portum, *Cedris*. Vocabula ea an satis sint sana ac sine mendo, merito quis dubitet; quando *Saprus* nescio quid simile habet cum opido *Scarcapo*.

Inter Cedrim amnem & Olbiam Ptolemæo ponitur in litore *Φερωνία πῆλις*, *FERONIA opidum*. id fortè fuerit eo situ, quo nunc templum conspicitur divæ Virginis, vulgò *Santa Maria Navarresa* dictum, in promontorio, quod Olbensem sinum à Luquidonensi distinguit.

A portu Luquidonensi VII circiter millia, Caralin versùs, opidum vulgò nunc voca-

vocatur *Fani*. id ex nomine & regionis tractu videtur esse illud FANVM CARISI Antonini. Ptolemæo populi referuntur *Κανιστιανὸι*, *Canusitani*. ii fortè fuerint *Κανιστιανὸι*, *Canusitani*; à *Fano Canusi* sive *Canissi*.

Locus ille apud eundem Ptolemæum *Συπικίου λιμὴν*, *Sypicius portus*, in Vaticano exemplari legitur *Σολπικίου*. unde ego conjecerim, ab ipso Ptolemæo scriptum fuisse *Σελπικίου λιμὴν*, *Sulpicivs portus*. In suprâ citato Antonini itinere ita scriptum est:

<i>Portu Luquidonis</i>	
<i>Fano Carisi</i>	xxv.
<i>Vniolis</i>	xii.
<i>Sulcis</i>	xxxv.
<i>Porticenses</i>	xxiii.
<i>Scarcapos</i>	xx.
<i>Ferraria</i>	xx.
<i>Caralis</i>	xiii.

Ingens sanè millium numerus tam exiguo inter portum Liquidonensem & Scarcapon spacio; & haud dubiè falsus est. Plureis existisse Sulcos urbeis in Sardinia, nusquam profectò reperieris. Id quum doctissimus etiam quomdam Scudius animadverteret; maluit ex Ptolemæo legere *Sypicis*. Ego verò suspicor legendum esse *Sulpici portuenses*. nam in regio Laurentina in Hispania bibliothecæ exemplari esse *Portienses*, testatur Hieronymus Surita, in commentationibus ad Antonini Itinerarium. & *Portuenses* dictos fuisse opidanos à *Portu Augusti*, in Italia opere docui. Ptolemæo sunt inter Sardinia populos *Σικυλλῶσι*, *Siculenses*; & *Κορρικῶσι*, *Corpicenses*, sive, ut Vaticanum habet exemplar, *Κορρικῶσι*, *Corricenses*. an ab uno eodemque loco duos diversos fecerit populos, *Σελπικῶσι* *Sulpicenses*, & *Πορρικῶσι* *Portuenses*, haud temerè dixerim. id scio, Siculenses haud faciliè heic in Sardinia consistere posse. Cæterò situm *Sulpicio portui* tribuit Ptolemæus inter Cedrim & Sæprum amneis; propius tamen hunc. igitur ad promontorium fuit, quod Liquidonensem & Scarcapitanum sinus distinguit:

Σαυαλῆος κώμη, *SVALEVS vicus* (modò incorruptum id sit vocabulum) ponitur *SVALEVS* Ptolemæo medio situ inter Sæprum amnem & Caralitanum sinum, is fuerit fortè eo vicus.

30 loco ubi *Fanum divi Petri* visitur.

FERRARIAE Antonini, xx millia à Scarcapo; xiii à Carali disita, an rudera vel nomen adhuc exstat, equidem nescio. promontorium tamen id nomen traxisse videtur, quod vulgò nunc *Capo Ferrato*, & *Capo di Corbonara* vocari dixi. Neque *VINIOLI*, sive *VINEOLAE*, inter Fanum Canisi & Sulpicium portum, nec *COCHLEARIA* inter Vlbiam & Liquidonensem portum, quibus locis fuerint, liquet.

Reliquum hinc Sardinia latus, quod septentrionibus ac Corsica insula abtenditur, ita describit Ptolemæus: *Κολυμβάριον ἄκρον*, Ἄρλι ἄκρον. βορείας πλευρῆς περιγεγραμμένη ἑρεβανίων ἄκρον, Πλαβίων πόλις, Ἰβλιόλα πόλις, Τίβυλα πόλις, Πύργος Βισσονίων πόλις. Id est: *Columbarium promontorium*, *Vrsi promontorium*. Septentrionalis lateris descriptio: *Erebanium promontorium*, *Plubium opidum*, *Iuliola opidum*, *Tibula opidum*, *Turris Bissonis opidum*.

40 Ex his Ἄρλι ἄκρον, *VRSI promontorium*, hodièquè antiquum nomen obtinet, vulgò *Capo dell Orso* dictum. *VRSI promontorium*.

Prope Vrsi promontorium collocat Ptolemæus τὴν ἑρεβανίων ἄκρον, *EREBAN-EREBANTIVM promontorium*: proximumque facit Corsica insula. Ex hoc situ id esse colligo, quod vulgò nunc dicitur *Capo della Testa*, & *Capo di S. Reparata*. *EREBANTIVM promontorium*.

Πλαβίων πόλις, *PLVBIVM opidum* quum protinus Erebantio promontorio versùs austrum Ptolemæus subijciat, eundem locum censeo esse, qui nunc dicitur *S. Reparata*. *PLVBIVM opidum*.

Πύργος Βισσονίων. *TURRIS Bissonis*, in Vaticano exemplari legitur *Πύργος Λιβισσονίων*, *TURRIS LIBISSONIS*. & ita ferè apud Plinium lib. iii cap. vii: *Colonia una, que vocatur Ad Turrim Libysonis*. Eius ruinæ etiam nunc contra suprâ memoratas Herculis urbi, insulas & Gorditanum promontorium exstant, sub nomine vulgari *Porto di Torre*; id est, *Portus Turris*.

Inter Plubium & Libissonis turrim Ptolemæo in eodem litore referuntur *Τίβυλα* *TIBVLA & TIBVLA*, & *Ἰβλιόλα* *IVLIOLA*; hæc prope Plubium, illa versùs Libissonis turrim. *Ti-IVLIOLA*, bula igitur fuerit opidum, quod nunc vulgò dicitur *Castro Aragonese*; *Iuliola* fortè *Castro di Doria*. Celebrem fuisse *Tibulam* locum, & quò ex Corsica trajicientes adpulerint,

rint, patet ex Antonini Itinerario: ubi omnia ferè per insulam itinera ab eo opido incipiunt. illic autem plurali numero vocatur TIBULAE.

Hactenus itaque loca maritima exposita sunt. In mediterraneis pauca antiquis scriptoribus memorantur.

Apud Pausaniam, dicto loco in Phocicis, ita scriptum est: Τῆς δὲ νήσου πρὸς τῆς ἀρκτε καὶ ἡπείρου τῆς κατὰ Ἰταλίας, ἐστὶν ἑρὴ δὲ θάλασσα πρὸς τὰς συνάπτας ἀλλήλους, καὶ ὡς ὡρεῖται, ναυοὶ τε ἕρμας παρέχεται κατὰ τὸ πρὸς τὴν Ἰταλίαν. πρὸς μὲν τε ἀρκτε καὶ ἡπείρου ἀρκτε τῶν ἑρῶν κατὰ πρὸς τὴν Ἰταλίαν. Id est: Ea insule pars quæ ad septentriones & Italie continentem est conversa, in monteis consurgit invios, extremisque oris contiguos; adnaviganteis verò opportunis accipit stationibus. è proximis montium jugis prævalidi & incerti ventorum status in mare irruunt. Hæc juga τὰ Μαυρόβωρα ἑρὴ adpellantur Ptolemæo, id est, ut Latini vocabant, IN SANI montes. Florus, suprà dicto lib. 11 cap. 11: Sardiniam Gracchus arripuit. Nihil illi geptium feritas Insanorumque (nam sic vocantur) immanitas montium profuere. Claudianus, de Bello Gildonico:

— Quæ pars vicinior Afris,

Plana solo, ratibus clemens: quæ respicit Arcton

Immitis, scopulosa, procax, subitisque sonora

Fluctibus: Insanos infamat navita monteis.

Hinc hominum pecudumque lues, hinc pestifer aër

Serit, & exclusis regnant Aquilonibus Austri.

Opida in mediterraneis hæc refert Ptolemæus: πόλεις δὲ εἰσι μεσόγειοι, Εἰρκίον, Ἡραίων, Γεροδλὶς πελαγία, Βάσις, Μανόφισσι· ὕψ' αὖ τὸ Μαυρόβωρα ἑρὴ· Γεροδλὶς νῆα, Σαργίλαπις, Κέρνυς, Ἰθάκη, Ἰψήλινά, Ἰθάκη, Λησίαν; Λησος, Ἰθάκη, Νεαπολιτάνη, Οὐαλερῖα πόλις. Id est: Opida mediterranea sunt, Ericinum, Heræum, Gurulis vetus, Bosa, Macopsisa: sub quibus sunt Insani montes. Gurulis nova, Saralapis, Cornus, Ἀγκὴ Ὑψιτάνη, Ἀγκὴ Λεσίτάνη, Λεσί, Ἀγκὴ Νεαπολιτάνη, Valeria opidum. Falsum quum sit, quòd Bosam ait esse suprà Insanos monteis, de reliquis istis, Ericino, Heræo, Guruli vetere, & Macopsisâ, nescio quid credere liceat. fuisse tamen in septentrionali quoque insulæ parte opida, patet ex iis quæ in litore indicavimus. Apud Antoninum iter legitur tale:

A Portu Tibulas Cavalis;

Turblo Minore

XIII.

Elephantaria

XV.

Longones

XII.

Ylbia

XXVIII.

Summa omnium intervallorum est millium LXVIII; quæ intervallo inter Tibulas five Castrum Aragonense & Olbiam satis conveniunt. sed quo situ singula ista loca fuerint, planè non liquet.

Γεροδλὶς πελαγία, GERVILIS vetus ex antiquissimis fuit insulæ opidis: ut quod sub idem cum Olbiâ tempus conditum fertur. Pausanias, loco suprà scripto in Phocicis: Τετάρτη δὲ μοῖρα Ἰολέων Θεσπίων τε καὶ ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἐραλὴα κατῆεν ἐς Σαρδῶν· καὶ ὁ Ἰολέων μὲν πόλιν οἰκίσεν· ἰδίᾳ δὲ Ὀγρύλλω οἱ Ἀθλαῖοι, Ἀθλαῖον τῶν δὴ μὲν τῶν οἰκιστῶν τὸ ὄνομα· ἡ καὶ αὐτὴ πόλις μετὰ τὴν Ὀγρύλλω. Id est: Quarta advenarum maris Iolao duce in Sardiniam pervenit è Thespiensibus & Atticâ terrâ. Hi Olbiam urbem condiderunt. seorsim verò Athenienses Ogryllen, servato tribum cuiusdam nomine; vel, quòd colonia deducendæ particeps fuerit Gryllus. Omnino ego heic pro mendosa voce Ὀγρύλλω restituo genuinam Γοργύλλω, Coryllen. ea quidpe confinis est isti Γοργύλλω. Ptolemæus, ut alia innumera, sic huius etiam opidi nomen Latino scripsit modo Γερύλλω, Gurulis. Et tribum Athenis fuisse illo vocabulo, colligere datur ex istis Svidæ: Γοργύλλω, δεσποτιέρον ὑπόγειον, ἢ ὅπο δῆμος τῆς Ἀττικῆς καὶ κοπράγων. Id est: Gorgyne; carcer subterraneus; vel ab Attica populo, improbe sese gerente. Interpres Pausaniæ Latinus quum ita vertisset, Hi Olbiam munierunt, Ogryllen etiam dictam; vel translatitio ab aliquâ de Atticis curiis nomine, vel quòd unus de classis ducibus Gryllus fuerit: Ortelius, fidem illi habens, idem Thesauro suo geographico è Pausaniâ adseruit. Sed Ortelio meritò ignosci debet: quandoquidem is lingvæ Græcæ planè ignarus fuit. Illos duos qui Ptolemæi geographica cum tabulis nobilissimi geographi Gerardi Mercatoris proximè ediderunt, æquipollentiaque vocabula ex aliis auctoribus, magnâ, ut ipsi aiunt, curâ collecta, addiderunt, quis satis excusabit idem adfirmanteis? Sed ita sanè sit, ubi alienos labores compilamus; & ex aliorum

aliorum diligentia laudem nostro nomini atque famam struere contenti sumus; ipsorum auctorum lectione neglecta. Sed, inquires; Ego posterior tantum edidi. Sic video. nec culpo: nisi, quod eorum nomina titulo operis expunxeris, quorum illustrissimos labores edidisti. Hoc certe non tantum latrocinari est; sed & aperte, sed & impudenter. Te, studiose geographicorum librorum lector, moneo, ne aliam in illis ad Ptolemæum vocabulis recentioribus & antiquis æquipollentibus quæras vel expectes curam, quam quæ ab Ortelio in Thesaurio geographico relicta est. de suo istos editores vel nihil vel parum admodum addidisse credas. Cæterum ruinas *Gurulis* opidi adhuc in Sardinia monstrari aiunt, circa Algerium opidum, versus Olbiam. atque eâ regione locatur à Ptolemæo contra Nymphæum portum. Apud Antoninum iter describitur huiusmodi:

A Tibulas Sulcis M. P. CCLX; sic:

<i>Viniolis</i>	XII.
<i>Erurio</i>	XXIIII.
<i>Ad Herculem</i>	XXII.
<i>Ad Turrem</i>	XVIII.
<i>Nure</i>	XVII.
<i>Carbia</i>	XVI.
<i>Bosa</i>	XXV.
<i>Cornos</i>	XVIII.
<i>Tharrhos</i>	XVIII.
<i>Othoca</i>	XII.
<i>Neapolis</i>	XVIII.
<i>Metalla</i>	XXX.
<i>Sulcis</i>	XXX.

Haud procul ab litore actum fuisse hoc iter, patet ex commemoratione *Bosæ*, *Tarri*, *Oseæ*, *Neapolis*, & *Metallorum*: quæ opida supra explicuimus. Numeri universorum intervallorum in unum collecti licet respondeant CCLX millibus in capite perscriptis; tamen & hic numerus & plerorumque spaciolorum corrupta sunt necesse est, quando universa insulæ longitudo ab Erebantio promontorio ad Sulcos usque CCLXX tantum occupat millia, A Tibulis ad Bosam LX circiter numerantur millia. at in isto Itinerario millia eo intervallo sunt CXXXIIII. Quapropter libens eorum accesserim sententiæ, qui locum istum *Ad Turrem* eundem esse putant, qui Plinio ac Ptolemæo dicitur *Turris Libissonis*. Inter hanc & Tibulas fuerit illud *HERCVLIS* sive *templum* sive *simulacrum*, seu *statua*. *Nura*, sive *Nora*, quum una tantum memoretur in universa Sardinia, de qua mox dicemus; corruptum istud esse in præscripto itinere vocabulum, meritò quis suspicetur. Ego verò cenfeo scriptum fuisse *Gurule*. nec numerus millium XVII ab intervallo, quod est inter *Turris Libissonis* & *Gurulis* ruinas multum discrepat. *CARBIA* quo situ fuerit, planè non liquet:

Κόρινθος, *CORNVS* opidum, caput Pellitorum Sardorum, memoratur, præter Ptolemæum atque Antoninum, Livio quoque, loco supra scripto. Eius nominis memoriam putant exstare in loco, qui vulgò nunc vocatur *Corneto*. nec situs planè abhorret.

Aliud iter apud Antoninum consignatum est tale:

A Tibulas Caralis. M. P. CCXIII, sic:

<i>Gemellas</i>	XXV.
<i>Lugudonec</i>	XXV.
<i>Hafa</i>	XXIIII.
<i>Molaria</i>	XXIIII.
<i>Ad Medias</i>	XII.
<i>Foro Traiani</i>	XV.
<i>Orboca</i>	XVI.
<i>Aquis Neapolitanis</i>	XXXVI.
<i>Caralis</i>	XXXVI.

T t 3

Hoc

LVQVIDO
opidum.

Hoc iter plurimā ex parte per medium insulæ actum fuisse, patet inde, quòd alia illa duo per maritimam utrimque oram protensa sunt. Credo, per vallem fluminis, quod apud Castrum Doriæ effunditur, id ascendisse, ad regionem usque inter Olbiam & Algerium sitam: hinc verò in Thyrsi amnis vallem descendisse, ad loca Ofææ propinqua. Et est à sinistrâ Thyrsi ripâ, in medio totius insulæ, locus ille *Loconi*, eodem nomine cum proximo portu, quem *Luquidonensem* esse ostendi. illud igitur in mediterraneis *Loconi* ex situ & vocabuli detorti similitudine deprehenditur esse antiquum opidum LVQVIDO; sive, ut Ptolemæo inde sunt opidani *Λευκιδωνῶν* LVQVIDONENSES, *Λευκιδων* LVQVIDO.

Reliqua ista loca, *Gemelle*, *Hafa*, *Molaria*, *Ad Medias*, *Forum Traiani*, ubi fuerint, id minime patet. *Hafa* verò omnino corruptum videtur esse vocabulum.

AQVAE
calida.

AQVAE NEAPOLITANAE Ptolemæo etiam memorantur, &, præter has, eidem AQVAE HYPsitANAE & AQVAE LESITANAE. De aquis calidis Sardinia ita tradit Sigismundus Arquerius Caralitanus, in descriptione huius insulæ: *Sunt quoque in Sardinia balnea multa salubrium & calidorum fontium; tametsi incolæ ea non curent, quo factum est, ut omnia conciderint; & vix vestigia quædam supersint. Pulcherrima balnea, eaque neglecta, jacent inter castrum Montis regalis & opidum S. Gavini. In Ptolemæi tabulâ Aquæ Hypsitane ponuntur circa medium latus occidentale. infra has, propius tamen orientale latus, inter Sæpri amnis ostium & Sufaleum vicum, Lesitane: & ab his versùs meridiem, ad XII ferè millia passuum, ipsum opidum LESITA. & tandem infra hoc XXV circiter millibus passuum inter Neapolim & Caralim, propius tamen hanc, Aquæ Neapolitanæ. quarum equidem positio satis rectè conveniret Aquis illis calidis inter Montem regalem & S. Gavini opidum; ni heic fuisse eas duæ rationes negarent. primum, minùs credibile est, sineis Neapolitani agri, ut civitatis obscurioris ac minùs, celebris, eò usque extensos fuisse: utique quum *Psellitana Colonia* tam prope Neapolim versùs Caralim sita esset. tum millia inter Caralim & dictas Aquas inter Montem regalem ac S. Gavinum sunt XXV tantum: quum in præscripto Antonini itinere sint XXXVI. ex quo adpareret, propius ipsam Neapolim, unde & nomen habuere, eas fuisse. Quo situ fuerint, ut & alteræ illæ *Hypsitane*, viderint incolæ antiquitatum patriarum studiosi. Ego illas inter Montem regalem & S. Gavinum censuerim esse *Lesitanas*; ipsumque fortè Gavinum *Lesam*.*

VALERIA
five VALEN-
TIA opidum.

Cæterum Ptolemæo, ut suprà citavimus, opidum in extremis versùs meridiem partibus est *Ὀυαλερία*, VALERIA. at eidem in iisdem oris recensentur populi *Ὀυαλεριῶν* VALENTINI. *Εἰτα Σκαπιτῶν*, inquit, καὶ Σικυλιῶν, ὅφ' οὓς Νεαπολίται καὶ Ὀυαλεριῶναι, καὶ μεσημβρινῶν Σολυκῆται. Id est: Dein Scapitani & Siculenses: sub quibus sunt Neapolitani ac Valentini, & maximè meridionales Sulcitani. At Valentie nomen hodièque exstat inter Thyrsi flumen & Sæpri amnis fonteis. unde mihi haud levis nec vana fortè suspicio, scripsisse ipsum Ptolemæum *Ὀυαλερία*, VALENTIA: unde VALENTINI sunt opidani Plinio, lib. III cap. VII. Illi suprà dicti Ptolemæi editores nimis oscitanter nescio quò mentem intenderunt, dum *Valeriam* istam aliis *Aleriam* vocari, nunc verò vulgò *Leriam* dici, scripserint. quod de Corsicæ urbe *Aleria* in Thesaurò suo adnotaverat Ortelius.

NORA urbs.

Eidem Ptolemæo *Νόρα πόλις*, NORA urbs, ponitur in meridionali insulæ litore, media inter Sulcos & Caralim. Vnam tantum *Noram* apud auctores in Sardinia reperias, Pausania, Stephani epitomatori, Solino, & Itinerariis Romanis memorata: quæ Itinerariis scribitur NVRA. Ea quo situ fuerit, ex Antonini maximè Itinerario patet; quod ita habet:

A Sulcis Nura M. P. LXIX, sic: A Caralis Nura M. P. XXII.

Tegula

XXXIII.

Nura

XXXV.

Haec procul dextrâ Sæpri amnis ripâ & opido, cui vulgare vocabulum *Servi*, locus est, vulgò *Nori* dictus. is ipse ex præscriptis duobus itineribus deprehenditur esse antiquum illud opidum *Nora*. Huius antiquitas summa fuit, & omnium totius insulæ prima; ut suprà è Pausaniâ & Solino intellectum. Stephani epitomator sic habet: *Νόρα, πόλις ἐν Σαρδονίᾳ τῇ νήσῳ τῇ ἐσθιμὲν Νωργονός, ὡς Νωλαρίς*. Id est: *Nora, urbs in Sardinia insulâ. Gentilium inde NORANVS; ut Nolanus*. At Plinio, lib. III cap.

VII,

VII, sunt opidani NORENSIS. *Opidorum*, inquit, XIII: *Sulcitani*, *Valentini*, *Neapolitani*, *Bosenses*, *Caralitani* civium Romanorum, & *Norenses*.

TECVLA opidum quo loco fuerit, minùs exploratum habeo. nec id satis liquet, fueritne opidum, an alius cuiusdam condicionis locus.

Porro iter apud Antoninum describitur tale:

Alio itinere ab Vibia Caralis

M. P. CLXIII, sic:

Caput Thyrsi	XL.
Sorabile	XLVI.
Biora	XLVI.
Caralis	XLII.

Per mediterranea hoc quoque actum fuisse iter, patet ex commemoratione *fontis* five *capitis Thyrsi amnis*. Totius insulæ longitudo quum CLXX millia passuum vix excedat; corruptos esse numeros, manifestum est: eoque dispectu difficile, quænam ista & quo situ fuerit BIORA. Cæterò, quod heic opidum SORABILIS dicitur, idem esse viris doctis videtur, quod Ptolemæo in mediterraneo sub Infanis montibus vocatur Σαράλαπις SARALAPIS. nec situs abhorret. per Thyrsi quidpe vallem & maximè mediterranea insulæ loca ductum fuisse iter, ex Thyrsi capitis mentione clarè adparet.

Inter Saralapin & Cornum Ptolemæo ponitur Τερῆλις νέα, GYRVLIS NOVA, opidum. id quo situ fuerit incolis dispiciendum relinquo. qui, si fortè ad hætenus dictorum etiam quædam minùs rectè collimaverim, æqui bonique ignoverint; mearumque curarum imperfectionem seduli expleant. Maiorem me antiquitatibus huius insulæ præstitisse lucem, quàm quisquam hætenus alius, facilè fatebuntur.

CAP. II.

De Corsica insula.

Vicina Sardinia est ab septentrionibus CORSICA INSVLA, Græcis Κύρνος CYRNOs dicta. Plinius, lib. III cap. VI: *In Ligustico mari est Corsica, quam Græci Cyron adpellant.* Diodorus lib. V: Μετὰ δὲ τῷ Αἰθελίῳ νῆσος ἐστὶν ἀπέχουσα ὑπὸ τῷ τῆς ὡς τ' ἐκείνης, ὀνομάζεται δὲ ὑπὸ τοῦ τῶν Ἑλλήνων Κύρνος, ὑπὸ δὲ τῶν Ῥωμαίων ἔστι τῶν ἐγγυωμένων Κόρσικα. Id est: Ab Aethalia CCC stadia remota est insula, qua Græcis Cyronis, Romanis & indigenis Corsica vocatur. Dionysius in Περιήγησι:

Σαρδῶν τ' ὀρυσσῶν, καὶ ἀπείρεστον εἰν ἄλλῃ Κύρνος.

Ἡν ῥα τε Κορσίδα Φῶτες Σιπυρῆνοιοι καλέουσιν.

Ἰλν δ' ἀμφιλαφὴς ἐστὶ πῶς ὅσον ἐκείνη.

Hoc est:

Sardiniaque latissima, & immensa in mari Cyronis;

Quam Corsida viri indigenæ adpellant.

Nemoribus autem abundans nulla adeò, ut illa.

Stephani epitomator: Κύρνος, νῆσος παρὰ τὸν Ἰαπυγίαν. Ἐκείνη Εὐρώπῃ. τὸ ἔθνος Κύνιοι καὶ Κυρναῖοι. Φασὶ δὲ τὰς Κυρναῖας πολυχρονιωτέρας εἶναι (οἰκῆσαι ἐπὶ τῷ Σαρδῶνι) ἢ τὸ μέλιτι αἰετῶν. πλεονάζει δὲ πᾶσι γίνεσθαι παρ' αὐτοῖς. Omnino verba, quæ parenthesi inclusi, transposita esse ab exscriptore vel ipso epitomatore existimo. Sensus igitur eorum hic est: Cyronus, insula Iapygia ad Boream vergens; auctore Hecateo, in Europâ. Gentilitium inde est Cyrcæi. Habitant autem hi circa Sardiniam. Aiunt verò Cyrcæos maximè longævos esse, quòd semper melle vescuntur: cuius ingens apud eos gignitur copia. Iapygiæ vocabulum unde habuerit, vel quid eo intellexerit Hecateus, haud equidem video. cæterum Corsicam illum voluisse, patet ex Sardinia simul & mellis commemoratione, de quo post dicam. Idem Stephani epitomator antea: Κορσίς, νῆσος ἐν τῷ Τυρρηνικῷ πελάγῳ, ὑπὸ Κόρσος δὲ λέγεται καὶ Κορσική. τὸ ἔθνος Κόρσοι. Id est: Corsis, insula in Tyrrheno pelago, à Corsâ, bubulci servâ, sic dicta. Vocatur eadem & Corsica.